Informiranost korisnika o zaštiti knjižnične građe i arhivskog gradiva

Sušac, Antonija

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:182944

Rights / Prava: Attribution 4.0 International/Imenovanje 4.0 međunarodna

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

Repository / Repozitorij:

ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti
ak. god. 2019./2020.

Antonija Sušac

Informiranost korisnika o zaštiti knjižnične građe i arhivskog gradiva

diplomski rad

Mentori: doc. dr. sc. Helena Stublić
prof. dr. sc. Hrvoje Stančić

Zagreb, rujan 2020.

Sadržaj

Uvod 1

1. Pojam zaštite građe i gradiva 2

1.1. Zaštita izvornika i zaštita sadržaja 4

1.2. Zaštita i korištenje 5

2. Povijest zaštite 6

3. Materijali koji čine građu i gradivo 8

3.1. Osnovni sastojci papira 8

3.2. Nekonvencionalna građa 10

4. Vrste i uzroci oštećenja 11

4.1. Fizikalno-kemijski uzroci oštećivanja 11

4.1.1. Svjetlost 11

4.1.2. Temperatura i vlaga 12

4.1.3. Atmosferski zagađivači 13

4.2. Biološki uzroci oštećivanja 13

4.3. Mehanički uzroci oštećivanja 15

5. Mjere za zaštitu 16

5.1. Preventivne mjere 16

5.2. Administrativno – tehničke mjere 17

5.3. Kurativne mjere 18

6. Zaštita prijenosom na druge medije 19

7. Smještaj 21

8. Čovjek 23

8.1. Edukacija korisnika 23

9. Istraživanje informiranosti korisnika o zaštiti i rukovanju građom te gradivom 25

9.1. Uvod i problemi istraživanja 25

9.2. Metoda 26
9.3. Rezultati 27
9.3.1. Rukovanje građom/gradivom 27
9.3.2. Odnos korisnika prema građi/gradivu 28
9.3.3. Edukacija korisnika 29
9.3.4. Utjecaj korisnika na očuvanje 30
9.4. Rasprava 32
Zaključak 46
Literatura 47
Popis slika 50
Popis grafikona 50
Prilog 1. Anketni upitnik za korisnike knjižnice 51
Prilog 2. Anketni upitnik za korisnike arhiva 56
Sažetak 59
Summary 60

Uvod

Najveće opasnosti za knjižničnu građu prema IFLA-i su priroda same građe, okolina u kojoj se građa čuva, prirodne katastrofe i one koje prouzroči čovjek kao i način postupanja s građom.[1] U ovom radu bit će riječ upravo o zadnjoj spomenutoj opasnosti, točnije o korisnicima knjižnica i arhiva te njihovom utjecaju i educiranosti na temu zaštite i očuvanja knjižnične građe i arhivskog gradiva. Teorijski dio rada obuhvaćat će općenito pojam zaštite, mijenjanje značenja kroz povijest, materijale od kojih je sastavljena građa, vrste i uzroke oštećenja te moguće mjere koje bi doprinijele očuvanju. Zaštita je uvijek bila jedna od temeljnih zadaća knjižnica i arhiva. Iako se prije gradivo nastojalo sačuvati smanjenim korištenjem, danas se ipak ta zadaća pokušava ispuniti na druge načine upravo kako bi knjižnice i arhivi mogli ispunjavati svoje ostale uloge kao što su pružanje informacija i znanja svojim korisnicima. Stoga će se istraživački dio rada fokusirati na korisnike i njihov utjecaj i svijest o važnosti očuvanja trajnosti građe i gradiva. Također, uvidjet će se postoji li potreba za većim pridavanjem pozornosti edukaciji korisnika kao važnih čimbenika u procesu zaštite. Istraživanje je provedeno nad korisnicima u četiri zagrebačke knjižnice, jednoj samoborskoj knjižnici te u dva zagrebačka arhiva. Istraživanjem će se dobiti bolja slika odnosa korisnika prema knjižničnoj građi i arhivskom gradivu. Rezultati istraživanja pridonijet će boljem razumijevanju trenutne razine informiranosti korisnika o očuvanju i prikladnim načinima postupanja građom i gradivom te pomoći u daljnjim nastojanjima provođenja sveobuhvatnije zaštite osvješćivanjem korisnika o njihovoj ulozi.

[1] IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom / uredili Edward P. Adcock, Marie-Thérèsa Varlamoff i Virginia Kremp. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2003., str. 12.

1. Pojam zaštite građe i gradiva

Dostupnost građe i gradiva korisnicima jedna je od temeljnih zadaća baštinskih institucija stoga građu treba zaštititi kako bi što duže bila na raspolaganju cijeloj zajednici. Zaštita građe, odnosno gradiva, naizgled je jednostavan i samorazumljiv pojam, ali zapravo obuhvaća više razina kroz koje se može sagledati. Najčešće se tu shvaćaju mjere kojima bi se usporili procesi starenja, odnosno propadanje gradiva, koji bi imali posljedice na čitljivost i prijenos informacija te tako ne bi ispunjavali spomenutu zadaću dostupnosti. No zaštita ne obuhvaća samo preventivne mjere niti je rješenje jednostrana briga. Dakle, zaštitom bi se trebali baviti kako stručnjaci tako i zajednica, odnosno njeni korisnici. Niti jedna strana zasebno ne može kvalitetno riješiti problem zaštite, nego se sveobuhvatan pristup može postići samo međusobnom suradnjom i ispreplitanjem aktivnosti.

Prema tome, Hasenay i Krtalić (2008) smatraju kako zaštita „obuhvaća stratešku, tehničku i operativnu razinu djelovanja te sva administrativna, pravna i financijska pitanja, kadrovsku politiku, kao i koncepte, pristupe, metode, tehnike i postupke bitne za čuvanje i dobrobit knjižnične građe te informacija koje ona sadrži.“[2] Prva razina djelovanja je *strateške* prirode što znači da se navedena razina djelovanja provodi na nacionalnoj te međunarodnoj razini, a obuhvaća:

- osmišljavanje nacionalnih projekata zaštite,
- pokretanje inicijativa za zaštitu građe,
- predlaganje, dopune i ispravke zakonske regulative zaštite građe,
- promicanje svijesti u javnosti o važnosti zaštite građe kao dijela pisane baštine,
- poticanje obrazovanja stručnjaka za zaštitu knjižnične građe,
- osnivanje stručnih tijela na nacionalnoj razini koja će koordinirati aktivnosti vezane za zaštitu građe.[3]

[2] Hasenay, D.; Krtalić, M. Terminološki i metodološki aspekti u proučavanju zaštite stare knjižnične građe. // Libellarium. 1, 2(2008), str. 206.
[3] Ibid., str. 207.

Iduća razina je *tehnička* razina djelovanja. Dakle, zaštita se u tom kontekstu odnosi na metode i tehnike kojima se istražuje sastav materijala koji čini građu te faktori koji mogu utjecati na taj sastav, primjerice:

- istraživanja sastava pojedinih materijala kemijskim i drugim metodama,
- primjena restauratorskih i konzervatorskih načela u zaštiti građe,
- razvoj i primjena novih metoda u zaštiti materijala,
- istraživanja konteksta u kojem su nastajali pojedini primjerci,
- istraživanja interakcije raznih čimbenika s materijalima građe.[4]

Zadnja razina koja nije ništa manje bitna je *operativna* razina djelovanja. Ova razina podrazumijeva aktivnosti za koje su odgovorni informacijski stručnjaci koji skrbe o prikupljanju, čuvanju, pohrani i organizaciji građe u ustanovi te uključuje:

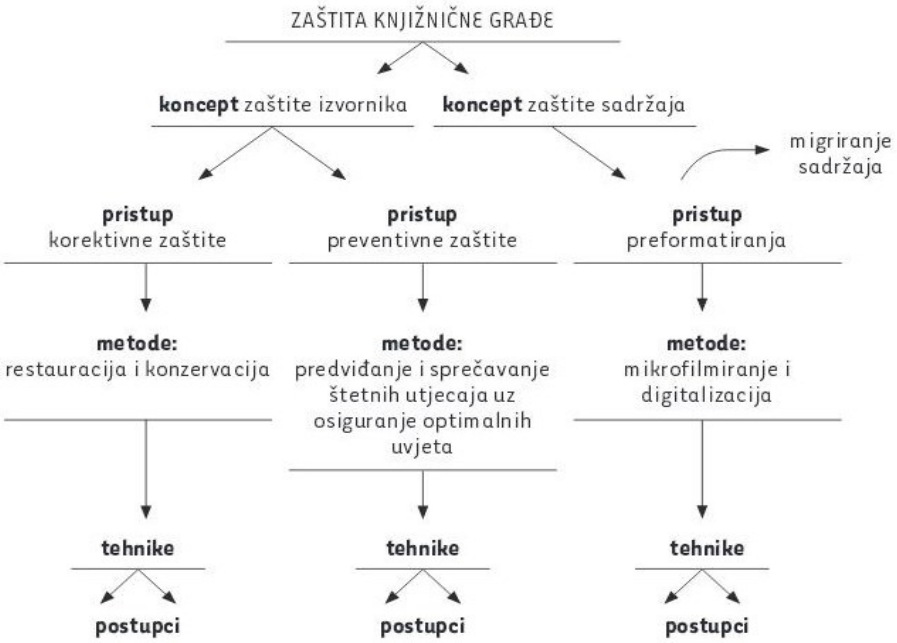
- pitanje pohrane građe,
- regulaciju mikroklimatskih uvjeta te propisanih standarda za pohranu,
- rad s korisnicima u vezi pitanja zaštite građe,
- provođenje zakonske i stručne regulative poslova zaštite,
- organizacija poslovanja u pravnom i financijskom okviru rada ustanove,
- kreiranje kriterija za vrednovanje i odabir pojedinih jedinica građe kojima je potrebna restauracija.[5]

Naravno cilj ovih razina je potpuna i kvalitetna zaštita. No kako bi zaštita bila kvalitetna i efikasna, od velike je važnosti da se sve aktivnosti na svim spomenutim razinama isprepliću. U suprotnom aktivnosti na samo jednoj razini, same za sebe, ne donose učinkovite rezultate nego samo nepotpuna rješenja. Svaka aktivnost dio je cjeline te se tek njihovom kombinacijom može doći do željenih rezultata.

[4] Hasenay; Krtalić. Terminološki i metodološki aspekti u proučavanju zaštite stare knjižnične građe, n. dj., str. 207.
[5] Ibid.

1.1. Zaštita izvornika i zaštita sadržaja

Organizacija aktivnosti, odnosno odabir određenog pristupa zaštiti, ovisi o kojem konceptu zaštite govorimo. Postoji koncept zaštite izvornika te koncept zaštite sadržaja neovisno o materijalnom nositelju. Koncept zaštite izvornika obuhvaća preventivni i korektivni pristup. Aktivnosti koje sprječavaju oštećenja ili propadanje građe smatraju se preventivnim pristupom. S druge strane, korektivni pristup podrazumijeva aktivnosti koje oštećenoj građi vraćaju njenu prvobitnu funkciju te sprječavaju daljnju degradaciju. Dok koncept zaštite sadržaja uključuje preformatiranje kao način očuvanja pristupa informacijama. Svaki od navedenih pristupa ima različite metode koje se poduzimaju kako bi se ostvarili ciljevi zaštite. Izbor metode ovisi o tome koji se rezultati žele postići pa su tako neke metode primjerice restauracija, digitalizacija itd. Također se koriste jasno definirane tehnike i postupci kako bi se provele određene metode zaštite (slika 1). No pogrešno tumačenje i shvaćanje određenih aktivnosti ipak može dovesti do nepotpune zaštite. Tako su često restauracija i konzervacija shvaćene kao jedini načini zaštite građe što dovodi do neželjenih rezultata.[6]

Slika 1. Prikaz podjele zaštite građe

Izvor: Hasenay i Krtalić, 2008.

[6] Hasenay, Krtalić. Terminološki i metodološki aspekti u proučavanju zaštite stare knjižnične građe, n. dj., str. 208.

1.2. Zaštita i korištenje

Građa i gradivo s aspekta društva mogu imati baštinsku, povijesnu, moralnu ili neku drugu vrijednost stoga ih treba očuvati, ne samo trenutno, nego i za buduće naraštaje. Način shvaćanja zaštite građe mijenjao se tijekom vremena. U tradicionalnom smislu često je dolazilo do oprečnosti *zaštite* i *korištenja* što je dovelo do mišljenja da je jedini način zaštite građe ograničavanje njenog korištenja.[7] Gledajući kroz povijest možemo primijetiti da je jedan od razloga zašto se korisnicima zabranjivalo samostalno uzimanje građe s polica strah od oštećenja nastalih uslijed nestručnog i nemarnog korisničkog rukovanja. No, već je ranije spomenuto da građa mora biti dostupna društvu na korištenje što za sobom povlači problem. Taj problem je paradoksalne prirode jer jedno uključuje, ali i isključuje, drugo. Gradivo je potrebno zaštititi kako bi se moglo koristiti, ali njegovim korištenjem mogu nastati oštećenja. Sukladno toj povezanosti zaštite građe i pristupa građi, sve aktivnosti zaštite potrebno je usmjeriti u osiguranje trajnosti građe kako bi mogla biti dugoročno upotrebljiva.[8] Iz toga je vidljivo da danas zaštita pristupa postaje upravo ono što se štiti.

[7] Hasenay, D.; Krtalić, M. Edukacija korisnika o zaštiti knjižnične građe–načela i primjeri. // Knjižničarstvo. 15/16, 1/2(2011/2012), str. 10.
[8] Ibid.

2. Povijest zaštite

Ljudi su oduvijek imali potrebu zapisivati informacije i znanje bilo administrativnog, vjerskog, znanstvenog ili nekog drugog karaktera. Te je informacije trebalo i očuvati za daljnje korištenje. Stoga ideja zaštite zapravo postoji otkad se pojavila potreba za zapisivanjem. Tijekom povijesti može se naći dokaza da su ljudi i prije razmišljali kako zaštititi svoje zapise. Dakle čitljivost i upotrebljivost nastojala se sačuvati uzimajući u obzir materijale koji su se koristili u određenom periodu. U početku su se informacije bilježile na glinene pločice, ali i te je pločice trebalo zaštiti od propadanja i sačuvati njihovu čitljivost što duže. S tim na umu, drevne civilizacije premazivale su te pločice smolom kako bi spriječile njihovo propadanje. Kasnija pojava papirusa zahtijevala je pronalaženje novog načina zaštite primjerenog za papirus. Najčešće se premazivao biljnim ekstraktima kako bi se zaštitio od insekata. Čak su i antički pisci Plinije Stariji i Vitruvije pisali o važnosti zaštite i uvjeta u kojima se čuva građa.[9]

Srednji vijek također nastavlja praksu čuvanja građe u specifičnim uvjetima. Tako djelo *Institutiones de officis ordinis*, napisano u 13. stoljeću, daje upute za rad knjižničara. U tim uputama navodi se da knjižničar mora voditi brigu o smještaju građe u prostoriju koja je zaštićena od kiše i lošeg vremena te dobro prozračena zbog zaštite knjiga. U srednjem vijeku postojala je i praksa ostavljanja pologa sa svrhom posudbe određene knjige. Kao polog najčešće je služila knjiga odgovarajuće vrijednosti knjizi koja se posuđuje ili novac u iznosu vrijednosti knjige ili neki drugi vrijedni predmet. Nakon što se knjiga neoštećena vratila u knjižnicu, korisnik bi dobio natrag svoj polog.[10] S obzirom na ograničenu upotrebu, građa nije bila toliko ugrožena sve do 18. stoljeća. Teškoće oko njenog čuvanja javljaju se u 19. st. zbog pojave lošijih i jeftinijih vrsta papira te šire upotrebe rukopisa što je uzrokovalo i brže propadanje. Nove metode i tehnike restauracije javljaju se kao reakcija na nastale probleme. Tako je prva međunarodna konferencija o čuvanju i restauriranju rukopisa održana u St. Gallenu 1898. godine, a 1899. godine u Dresdenu organizirana je Konferencija njemačkih arhivista. Na toj konferenciji prvi je put razmatrana primjena laminacije kao konkretnog postupka zaštite građe.[11] U Hrvatskoj se s radom na konzervaciji i restauraciji započinje 1954. godine osnivanjem Središnjeg laboratorija za konzervaciju i restauraciju pri Hrvatskom državnom arhivu. Tako je 1955. godine nastao i stroj za restauriranje metodom laminacije, odnosno

[9] Od renesanse do francuske revolucije. // Povijest knjige / Aleksandar Stipčević. Zagreb : Matica hrvatska, 1985., str. 134.
[10] Ibid., str. 136.
[11] Polimac, S. Zaštita bibliotečke građe. // Bosniaca. 20, 20(2015), str. 15.

„Impregnator". [12] Nadalje, 1970-ih godina povećava se aktivnost u područjima kao što su usavršavanje i razvoj novih metoda i tehnika zaštite, obrazovanje konzervatora i knjižničara, uspostavljanje programa zaštite u pojedinačnim knjižnicama te intenzivnije znanstveno istraživanje problematike.[13] S obzirom da se zaštitom gotovo isključivo smatrala restauracija, konzervacija te preuvezivanje jedinica građe, istraživanja koja su se provodila ponajviše su bila usmjerena prema istraživanju svojstava i trajnosti papira. Sveobuhvatniji pristup zaštiti građe javlja se 1990-ih godina nakon neuspjelih pristupa koji su samo djelomično rješavali nastale probleme. Tako Hasenay i Krtalić (2011) opisuju napredak upravljanja zaštitom govoreći da je „upravljanje zaštitom "evoluiralo" objedinjavanjem jednostavnijih djelomičnih pristupa zaštiti koji nisu donosili željena rješenja".[14] Takav sveobuhvatniji pristup ostvaren je provedbom niza aktivnosti, npr. nacionalni planovi zaštite i programi preformatiranja. Te aktivnosti popraćene su tehnološkim napretkom te porastom raznovrsnih istraživanja u području zaštite. Osim toga, pojava tehnoloških promjena dovela je i do promjene težišta u zaštiti. Iz kojih su zatim proizašle i promjene u ponašanju korisnika te promjene u društvenoj ulozi knjižnica.

Bitno je spomenuti da se u 20. stoljeću sve veća pažnja pridavala i izgradnji te opremanju zgrada i ustanova koje čuvaju baštinu. No to ne znači da se i kroz povijest nije pazilo i na smještaj građe. Odnosno, smatralo se potrebnim osigurati posebne prostorije i zgrade za pohranu. Čak je i Vitruvije u svom djelu *De architectura* govorio kako graditi zgrade za čuvanje knjiga. Te prostorije i zgrade često nisu bile funkcionalne koliko raskošne jer su u njihovom ukrašavanju sudjelovali najbolji umjetnici. Iz toga je vidljivo kako je knjižnica kao institucija oduvijek imala važnu ulogu u društvu.[15]

[12] Krtalić, M.; Hasenay, D.; Aparac-Jelušić, T. Upravljanje zaštitom pisane baštine u knjižnicama – teorijske pretpostavke. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 54, 1/2(2011), str. 9.
[13] Ibid., str. 8.
[14] Ibid.
[15] Stipčević. Povijest knjige, n. dj., str. 189.

3. Materijali koji čine građu i gradivo

Knjižnice i arhivi čuvaju razne vrste građe i gradiva. U knjižnicama to podrazumijeva knjige, brošure, časopise, novine, muzikalije, rukopise, karte, crteže, AV građu te sve ostale proizvode umnožene mehaničkim, kemijskim ili elektroničkim postupcima. Prema Pravilniku za izradbu abecednih kataloga Eve Verone „sve vrste građe što ih biblioteka skuplja, sređuje i korisnicima stavlja na raspolaganje“ [16] ubrajaju se pod knjižničnu građu. Dok su arhivsko gradivo „zapisi ili dokumenti koji su nastali djelovanjem pravnih ili fizičkih osoba u obavljanju njihove funkcije i djelatnosti, a od trajnog su značenja za kulturu, povijest i druge znanosti, bez obzira na mjesto i vrijeme njihova nastanka, neovisno o obliku i tvarnom nosaču na kojem su sačuvani“.[17]

Materijali na kojima se bilježe građa i gradivo također su bitan faktor kada govorimo o zaštiti. O najpovoljnijim uvjetima čuvanja za pojedini primjerak građe odlučujemo s obzirom na materijal od kojeg se sastoji. Važno je poznavati sastav određenog materijala jer tako možemo zaključiti kako će se ponašati u određenim uvjetima te koji ga utjecaji iz okoline mogu oštetiti. Naravno, kroz povijest, to su bili različiti materijali. Primjerice papirus, glinene pločice, pergamena, papir i u novije vrijeme nekonvencionalno gradivo kao što su fotografije, filmovi, zvučni dokumenti, strojno čitljivi zapisi itd. No ipak se može reći da je najviše konvencionalne građe zabilježene na papiru. Papir je definiran kao „plošni proizvod dobiven iz vodene suspenzije biljnih vlakana na stroju s finim sitom, koje omogućuje njihovo prepletanje i oblikovanje u vrlo tanak list.“[18]

3.1. Osnovni sastojci papira

Osnovne sirovine koje se koriste za proizvodnju papira su drvenjača, celuloza drvnog porijekla, tekstilni materijali (krpe od lana, konoplje i pamuka), jednogodišnje biljke kao što stabljike šećerne trske i bambusa, a ponekad i neka sintetska i mineralna vlakna koja se dodaju nekim vrstama papira s ciljem povećanja trajnosti. Do pogoršanja svojstava papira, uključujući i

[16] Verona, E. Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. 1. dio, Odrednice i redalice. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1970., str. 27.
[17] Zakon o arhivskom gradivu i arhivima. // Narodne novine. 61 (2018). Dostupno na: http://www.zakon.hr/z/373/Zakonoarhivskom-gradivu-i-arhivima (24.5.2019.)
[18] Papir. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Dostupno na: https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=46541 (29.5.2020)

trajnosti, dolazi uvođenjem celuloze drvnog porijekla i drvenjače u njegovu proizvodnju.[19] Optimalni uvjeti čuvanja samo mogu usporiti proces razgradnje takvog papira, a kvaliteta papira može se poboljšati upotrebom što čišće celuloze i očuvanjem duljine vlakana celuloze jer se na taj način čuva kompaktnost papira. Razlika između celuloze dobivene industrijski i papira od drvenjače je u tome što se drvenjača dobiva mehaničkim usitnjavanjem drva, a pri proizvodnji celuloze drvo je ipak podvrgnuto i kemijskoj obradi.[20] Neke jeftine vrste papira proizvode se isključivo od drvenjače. Primjerice, jedan od osnovnih sastojaka novinskog papira je drvenjača. Papir od drvenjače sadrži lignin koji je osjetljiv na utjecaj većine kemikalija, svjetlosti i povišene temperature. Rezultat razgradnje su obojene tvari, odnosno papir brzo požuti. S obzirom na nisku cijenu te kratkotrajan dobar površinski izgled, idealan je za proizvodnju spomenutog novinskog papira. Za kvalitetu papira bitna je i kvaliteta celuloze. Razlikujemo sulfatnu i sulfitnu celulozu. Sulfatna se više koristi za proizvodnju ambalažnog papira zbog boljih mehaničkih svojstava, dok je sulfitna karakteristična za pisaće i tiskovne papire zbog bjeline. Nadalje, postoji i manje kvalitetna alternativa od celuloze, a to je *poluceluloza*. Po svojim svojstvima i sastavu poluceluloza je ipak kvalitetnija od drvenjače, ali nije jednako kvalitetna kao celuloze. Takav papir kvalitetniji je od onog proizvedenog od drvenjače i u pogledu čvrstoće. [21]

Osim celuloznih tvari, koriste se *necelulozne* komponente kao što su ljepila, punila, pigment i drugi dodaci. Primjerice, za povećanje vodootpornosti papira dodaju se ljepila: kolofonijsko ljepilo, škrob, modificirani lignin i sl. Necelulozne komponente utječu i na proces starenja jer mijenjaju brzine pojedinih kemijskih reakcija te tako smanjuju ili povećavaju trajnost objekta.[22] Govoreći o trajnosti, bitno je spomenuti i da sva građa po kemijskom sastavu predstavlja polimerne tvari. Papir, koža i pergamena prirodni su polimer, a noviji mediji oslanjaju se na umjetne polimere, primjerice PVC i poliester. Naravno, svi polimeri podložni su propadanju. Reakcijama hidrolize, oksidacije i drugim kemijskim procesima gube se prvobitna svojstva materijala. Također, kod različitih polimera varira i brzina raspadanja. Tako neki mogu trajati stoljećima, a neki tek koje desetljeće.[23]

[19] Mušnjak, T. Čuvanje, zaštita i restauriranje arhivske građe socijalističkog perioda. // Arhivski vjesnik. 29, 1(1986), str. 159.
[20] Dadić, V.; Sarić, E. Osnove zaštite bibliotečne građe. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1973., str. 60
[21] Polimac. Zaštita bibliotečke građe, n. dj., str. 16.
[22] Dadić; Sarić. Osnove zaštite bibliotečne građe, n. dj., str. 62.
[23] Polimac. Zaštita bibliotečke građe, n. dj., str. 17.

3.2. Nekonvencionalna građa

Gradivo može biti konvencionalno i nekonvencionalno, odnosno digitalno. Svi štetni utjecaji koji djeluju na konvencionalnu papirnu građu utječu i na nekonvencionalnu vrstu građe, uz dodatnu opasnost od vanjskog magnetnog polja za magnetne zapise. U nekonvencionalnu vrstu građe ubrajaju se strojno čitljivi zapisi, dokumenti elektroničke obrade i audio-vizualni dokumenti, odnosno:

- zapisi s pokretnom ili nepokretnom slikom,
- zapisi zvuka,
- zapisi sa zvukom i slikom.[24]

Kako bi se podaci zaštitili od gubitka i očuvali što duže potrebno je:

- mjesta gdje se koriste i čuvaju mediji zaštititi od dima, prašine i prljavštine,
- držati medije podalje od raspršenih magnetskih polja,
- držati medije na hladnom i suhom (optimalni uvjeti čuvanja – od 15°C do 18°C i na 30-40% relativne vlažnosti),
- aklimatizirati medije prije korištenja,
- održavati uređaje za čitanje medija,
- koristiti medije visoke kvalitete i iz poznatog izvora.[25]

[24] Državni arhiv u Varaždinu. Fizička zaštita arhivskog gradiva. 2013. Dostupno na: http://dav.hr/dokumenti1/FIZICKA%20ZASTITA%20ARHIVSKOG%20GRADIVA.doc (22.6.2020.)
[25] Ross, S., Gow, A. Digital Archaeology: Rescuing Neglected and Damaged Data Resources: A JISC/NPO Study within the Electronic Libraries (eLib) Programme on the Preservation of Electronic Materials. London : Library Information Technology Cenre, 1999., str. 43.

4. Vrste i uzroci oštećenja

Postoje različiti uzroci oštećenja koji se mogu podijeliti na vanjske i unutarnje. Unutarnji uzroci proizlaze iz samog materijala, a vanjski iz djelovanja različitih čimbenika.[26] Dakle, unutarnji uzroci su prvenstveno svojstva papira dok se vanjski dijele na fizikalno-kemijske, biološke te mehaničke. Pravilnik o zaštiti knjižnične građe navodi da su „u svrhu trajnog očuvanja knjižnične građe knjižnice obvezne štititi građu od uzročnika propadanja – vlage, prekomjernog sunčevog ili umjetnog svjetla, bioloških i atmosferskih utjecaja i onečišćenja te odstupanja od optimalne temperature“.[27]

4.1. Fizikalno-kemijski uzroci oštećivanja

Pod fizikalno-kemijske uzroke oštećivanja spadaju sunčeva svjetlost, vlaga, temperatura te zrak zagađen prašinom i štetnim plinovima.

4.1.1. Svjetlost

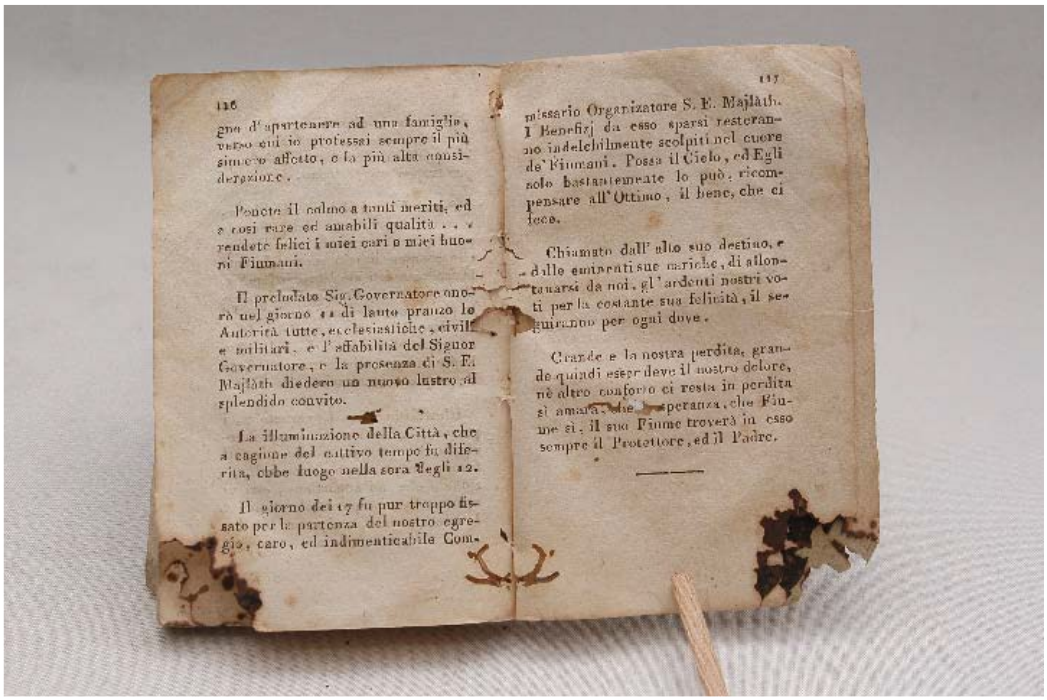
Zračenje sunca sastoji se od toplinskog zračenja, vidljivog svjetla te UV-zračenja. Sunčevo svjetlo štetno je u svim oblicima. Razliku čini samo brzina izazvanih reakcija. Naravno, one će se najbrže odvijati na izravnom svjetlu. S obzirom da sunčevo svjetlo djeluje štetno posebno na papire koji sadrže drvenjaču, potrebno ih je dobro zaštititi od njegova djelovanja.[28] Najveću štetu izaziva ultraljubičasto svjetlo. Ono je odgovorno za fotokemijsku degradaciju papira koja se brzo odvija u slučaju kada je papir izložen sunčevim zrakama u prisutnosti atmosferskih zagađivača, uzrokujući tako slabljenje i krtost papira. Također, umjetna rasvjeta poput fluorescentnih žarulja također zrači UV zrake koje dovode do žutila ili blijeđenja papira što naravno utječe na čitljivost.[29] Količina oštećenja na kraju ovisi o intenzitetu svjetlosti, duljini izloženosti svjetlu te udaljenosti od izvora svjetla. Optimalna jačina rasvjete trebala bi biti 200-300 luksa u čitaonicama, a u spremištima 50-200 luksa.[30]

[26] Malnar, A. Upute za poslovanje narodnih knjižnica. Zagreb : Knjižnice grada Zagreba, 1996., str. 121.
[27] Pravilnik o zaštiti knjižnične građe. // Narodne novine. 52 (2005). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2005_04_52_1001.html (29.5.2020.)
[28] Mušnjak. Čuvanje, zaštita i restauriranje arhivske građe socijalističkog perioda, n. dj., str. 165.
[29] Sahoo, J. Preservation of library materials : some preventive measures. // OHRJ 47, 1(2004), str. 106.
[30] IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom, n. dj., str. 32.

4.1.2. Temperatura i vlaga

Temperatura i vlaga kao veličine koje karakteriziraju toplinsko stanje nekog tijela (u ovom slučaju zraka) promatraju se zajedno jer promjene temperature u zatvorenom prostoru automatski dovode do promjene relativne vlažnosti zraka. Razlijevanje tinte, bubrenje ljepila u papiru te u uvezima, što dovodi i do razvoja plijesni, može nastati kao rezultat pretjerano vlažnog zraka (slika 2). Vlažna sredina pogodna je i za odvijanje kemijskih reakcija koje se inače ne bi mogle dogoditi. S druge strane, pretjerano suh zrak također ima negativan učinak. Takav zrak dovodi do gubitka vlage iz papira uzrokujući da papir postane krt i lomljiv.[31]

Ipak, ne postoji idealna vrijednost za sve vrste građe. Temperatura pogodna za jedan predmet može naštetiti drugom. Papir je primjerice najbolje čuvati pri stalnoj, niskoj temperaturi (ispod 10°C) i relativnoj vlazi (30-40%). No, ukoliko je uvez kožni ili od pergamene, trpjet će posljedice tako niske vlage. Prema toma, uvijek treba uzeti u obzir kemijska naspram fizičkih oštećenja i sadržaj naspram materijala od kojih je građa sastavljena.[32]

Slika 2. Oštećenja uzrokovana svjetlom, toplinom i kukcima

Izvor: Grafički fakultet u Zagrebu

[31] Mušnjak. Čuvanje, zaštita i restauriranje arhivske građe socijalističkog perioda, n. dj., str. 164.
[32] IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom, n. dj., str. 27.

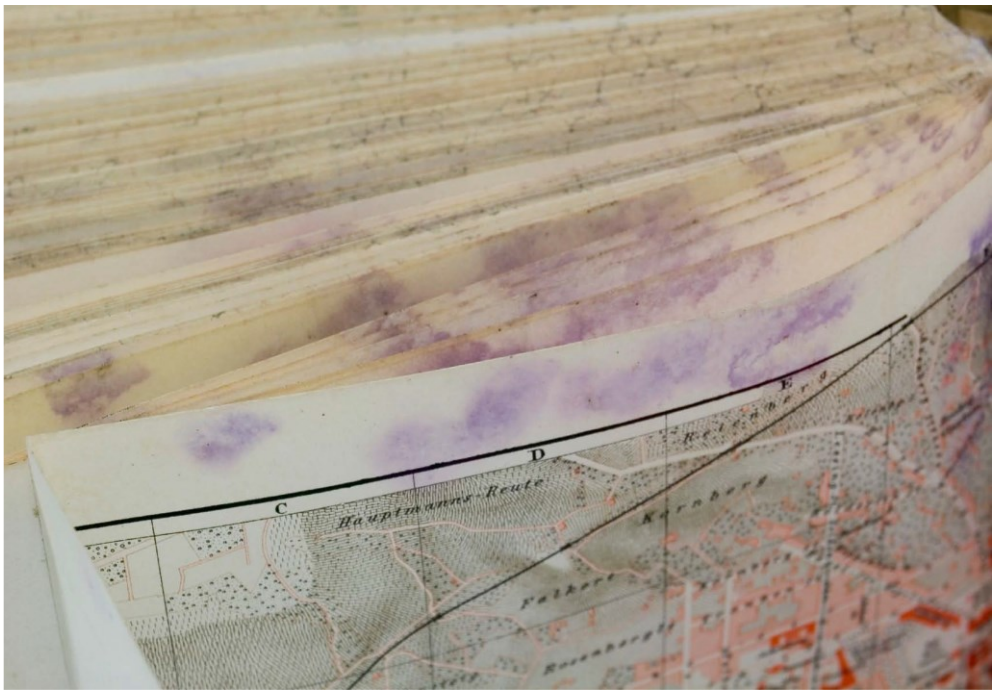
4.1.3. Atmosferski zagađivači

U zraku se mogu nalaziti različiti zagađivači kao što su plinovi (sumporni i dušikovi dioksidi i dr.), prašina ili produkti sagorijevanja nafte. Sumporov dioksid i klor osobito su štetni za građu jer u prisutnosti vlage tvore kiseline koje mogu oštetiti papir.[33] Jedna od poznatijih štetnih pojava uzrokovanih sumporovim dioksidom je efekt *smeđih i krtih rubova*. Osim sumporovog dioksida, negativan utjecaj ima i dušikov dioksid koji se u kombinaciji s vlagom u zraku pretvara u dušičnu kiselinu koja nagriza građu. Ta kiselina napada boje koje se nalaze u tinti, platnu, papiru i koži. Također, organski materijali podložni su i štetnom djelovanju ozona koji nastaje djelovanjem sunčeva svjetla i dušikova dioksida što uzrokuje blijeđenje korica knjiga te propadanje vezivnih materijala kao što je ljepilo.[34] Osim plinova, prašina i druge nečistoće iz zraka onečišćuju građu te u dodiru s plinovima izazivaju štetne kemijske reakcije na građi. Prisutnost prašine, koja je većinom higroskopna, pomaže razvoju plijesni te nastanku kiseline. Stoga na organskim materijalima koji se nalaze u prašini mogu preživjeti i plijesni, gljivice te drugi mikroorganizmi.[35]

4.2. Biološki uzroci oštećivanja

Biološki uzroci oštećivanja su bakterije, plijesni, insekti i glodavci. Bakterije, plijesni i insekti koji najviše ugrožavaju građu oni su koji se hrane materijalima od kojih je načinjena građa (celuloza, ljepila iz papira i uveza, npr. želatina ili škrob te koža). Njihovo razmnožavanje i rast ovisi o organskom sadržaju materijala, vlažnosti, temperaturi i atmosferi. Plijesni i drugi mikroorganizmi stalno su prisutni u zraku i na predmetima u aktivnom obliku ili u obliku spora. Plijesan napada skoro sve oblike građe, a razvija se u prisutnosti visoke vlage, mraka, topline i loše cirkulacije zraka. Posebno može oštetiti papir, platno, kožu, fotografije i ljepila korištena za uvez. Plijesan također uzrokuje slabljenje čvrstoće papira i najprije se pojavljuje na koricama knjiga jer su one najviše izložene nepovoljnim mikroklimatskim uvjetima. Prisutnost plijesni na papiru manifestira se u obliku različito obojanih mrlja (slika 3). Na boju mrlje mogu utjecati razni čimbenici, primjerice sastav papira, kiselost, vrsti ljepila i punila.[36]

[33] Mušnjak. Čuvanje, zaštita i restauriranje arhivske građe socijalističkog perioda, n. dj., str. 165.
[34] Sahoo. Preservation of library materials, n. dj., str. 106.
[35] IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom, n. dj., str. 30.
[36] Polimac. Zaštita bibliotečke građe, n. dj., str. 19.

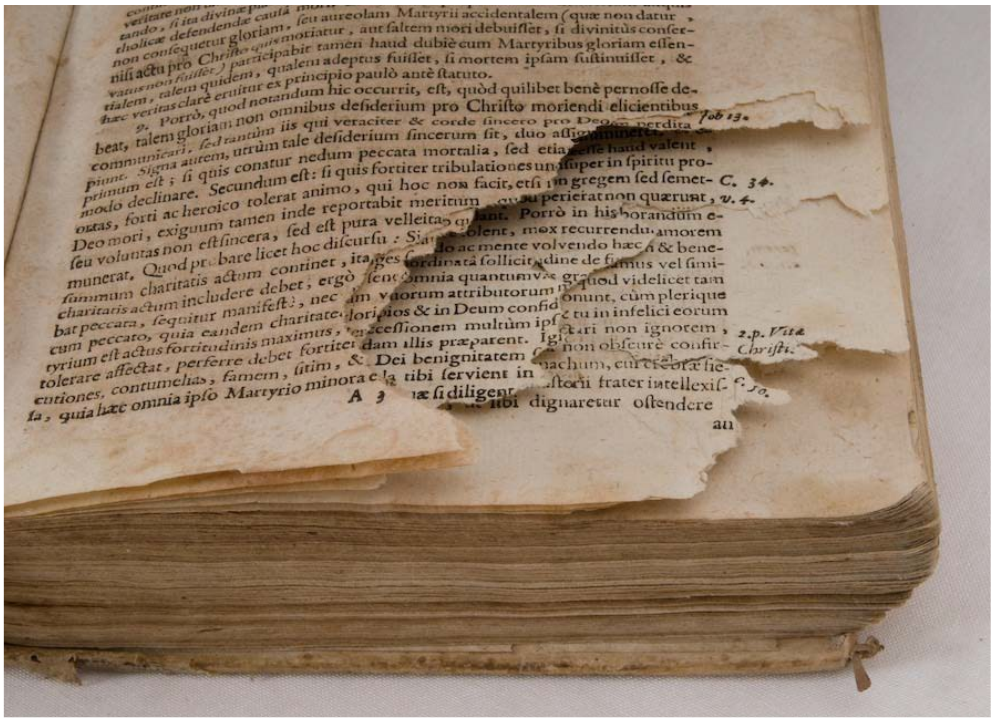

Slika 3. Oštećenje uzrokovano plijesni

Izvor: Grafički fakultet u Zagrebu

Insekti također mogu napraviti velike štete na zbirkama. U slučaju najezde potrebno je napraviti dezinsekciju koju rade stručnjaci. Insekti se hrane različitim organskim proizvodima kao što su koža, pergamena, drvo te različite vrste ljepila ili čak i samim papirom.[37] Pogoduju im topli, mračni, prljavi i loše provjetravani prostori, a nastala šteta je trajna. S druge strane, glodavci ne koriste građu kao hranu, nego taj papir koriste za svoja gnijezda. Tako nastala šteta također je nepovratna (slika 4). Stoga je poželjno održavati prostorije čistim, suhim i dobro prozračenim, a relativnu vlažnost zraka i temperaturu u optimalnim granicama.[38]

[37] Polimac. Zaštita bibliotečke građe, n. dj. , str. 19.
[38] Mušnjak. Čuvanje, zaštita i restauriranje arhivske građe socijalističkog perioda, n. dj., str. 165.

Slika 4. Oštećenja uzrokovana glodavcima

Izvor: Grafički fakultet u Zagrebu

4.3. Mehanički uzroci oštećivanja

Mehanički uzroci oštećivanja građe nastaju uslijed nepažljivog rukovanja građom, neadekvatnog smještaja te savijanja dokumenata velikih formata.[39] Mehanička oštećenja manifestiraju se u obliku ogrebotina, lomova, rupa, rezova, nabora, dijelova koji nedostaju i dr. Također može doći do pada kvalitete papira ili pojave promjene boje te različitih vrsta mrlja kao posljedice fizikalno-kemijskih ili bioloških uzroka oštećenja. Naime navedeni štetni uzroci najčešće ne djeluje sami, već kombinacijom više djelovanja. Stoga se dokumenti ranije oštećeni nekim drugim uzrokom mogu lakše i mehanički oštetiti.[40] Tim prethodnim oštećenjem postaju osjetljiviji na bilo kakav oblik nemarnog ponašanja.

[39] Mušnjak. Čuvanje, zaštita i restauriranje arhivske građe socijalističkog perioda, n. dj., str. 165.
[40] Polimac. Zaštita bibliotečke građe, n. dj., str. 18.

5. Mjere za zaštitu

Postoje tri osnovne skupine mjera za zaštitu građe: *administrativno-tehničke, preventivne i kurativne*. Od te tri skupine mjera, najpovezanija s korištenjem građe je skupina administrativno-tehničkih mjera. Tim mjerama određuju se pravila ponašanja korisnika i osoblja prema građi te se tako sprječava njeno nepotrebno oštećivanje. Također, oštećivanje građe nastoji se i unaprijed spriječiti preventivnim mjerama.

5.1. Preventivne mjere

Preventivne mjere moraju djelovati protiv svih štetnih utjecaja istovremeno jer nijedan od njih ne dolazi sam, nego djeluje i na nastanak drugih. Preventivna zaštita osigurava optimalne uvjete čuvanja građe i gradiva s ciljem usporavanja procesa starenja materijala.[41] Takva zaštita najpoželjnija je s obzirom da njome štitimo cjelokupno gradivo neke ustanove, a restauriranjem samo pojedinačne dokumente. Pod optimalne uvjete čuvanja građe ubrajaju se zaštita od sunčeve svjetlosti, vlage, topline, bakterija, plijesni, insekata, zagađenog zraka, prašine te dr. Najpovoljniji uvjeti pohrane su „temperatura od 16 do 18°C (u radnim prostorijama 18-20°C); relativna vlaga zraka od 50 do 60%; stalno pročišćavanje zraka (mehaničko ili uređajima za pročišćavanje zraka); čiste i zračne prostorije koje ne smiju biti izložene izravnom utjecaju sunčevih zraka.“[42] Optimalni mikroklimatski uvjeti moraju se stalno održavati, odnosno konstantna temperatura i relativna vlažnost zraka bez velikih odstupanja. Naravno, preduvjet čuvanja gradiva u optimalnim uvjetima je odgovarajuća pohrana gradiva. Spremišta moraju biti opremljena uređajima za mjerenje vlage i temperature, protuprovalnim i vatrodojavnim uređajima, aparatima za gašenje požara s halonom te drugim uređajima koji omogućuju održavanje optimalnih uvjeta. Također, pažnju treba obratiti i na električne instalacije u spremištu koje moraju biti dobro provedene kako bi se smanjila opasnost od požara. Dok vodovodne instalacije ne bi smjele prolaziti kroz zidove spremišta jer može doći do poplave u slučaju pucanja cijevi.[43] Idući uvjet od velike važnosti je čistoća. S obzirom da je čistoća i jedan od prvih uvjeta očuvanja i zaštite građe, prostorije za pohranu trebaju se i redovito čistiti te ličiti.[44]

[41] Polimac. Zaštita bibliotečke građe, n. dj., str. 14.
[42] Tadić, K. Rad u knjižnici : priručnik za knjižničare. Dostupno na: http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/katm.htm (22.6.2020.)
[43] Mušnjak. Čuvanje, zaštita i restauriranje arhivske građe socijalističkog perioda, n. dj., str. 167.
[44] Tadić. Rad u knjižnici, n. dj.

Kutije u koje se smještaju pojedinačni dokumenti ne smiju biti hermetički zatvorene niti se smiju nasilno umetati dokumenti većeg formata od kutije u kojoj se čuvaju kako ne bi došlo do mehaničkog oštećenja. Takva oštećenja mogu nastati i presavijanjem dokumenata velikog formata. Pojedinačni dokumenti unutar kutije ulažu se u košuljice od bijelog papira kako bi se zaštitili. Papiri u boji mogu obojiti dokument pa se stoga ne koriste. Osim toga, ne smije se ni numerirati kemijskim olovkama ili olovkama u boji jer u vlažnoj okolini dolazi do razlijevanja i bojanja drugih listova. Posljedice može imati i spajanje dokumenata metalnim spojnicama jer željezo koje one sadrže katalizira oksidativne procese razgradnje celuloze čime se pogoršavaju mehanička svojstva papira.[45]

5.2. Administrativno – tehničke mjere

Neprimjeren odnos djelatnika ili korisnika može dovesti do stvaranja oštećenja na građi.[46] Prema tome, u čitaonicama bi trebala biti naznačena upozorenja koja bi korisnike upućivala da se „ne smije piti, jesti i pušiti u knjižnici osim u prostorima koji su za to predviđeni, dirati građu neopranim rukama, koristiti tintu bilo koje vrste, korekturno bjelilo ni markere, dopisivati bilješke uz tekst ili pisati na papiru položenom na otvorene stranice knjige, naslanjati na građu, ubacivati komadiće papira ili ceduljice u knjigu, izlagati građu izravnom sunčevom svjetlu…“[47] Pravilnik o radu čitaonica Hrvatskog državnog arhiva također nalaže da su „korisnici dužni pažljivo postupati s gradivom da se ne bi oštetilo ili uništilo. Ne smiju se naslanjati na gradivo, na gradivu praviti bilješke, podcrtavati tekst, savijati ili vlažiti listove ili se gradivom koristiti kao podlogom za pisanje.“[48] Tako nastala oštećenja mogu se popraviti kurativnim mjerama.

Osim toga, obratiti pozornost treba i na pravilno rukovanje tijekom vraćanja i uzimanja građe s police. Primjerci, knjige između kojih je željena publikacija smještena razmiču se tako da se publikacija može pažljivo izvući ili smjestiti natrag na policu (slika 6). Građa se ne smije povlačiti za hrbat jer se takvim dugotrajnim načinom izvlačenja s polica oštećuje hrbat publikacije (slika 5). Nakon izvlačenja, niz je potrebno poravnati i na kraju reda postaviti držače za knjige ili nekoliko vodoravno postavljenih publikacija.

[45] Mušnjak. Čuvanje, zaštita i restauriranje arhivske građe socijalističkog perioda, n. dj., str. 167.
[46] Tadić. Rad u knjižnici, n. dj.
[47] IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom, n. dj., str. 41.
[48] Hrvatski državni arhiv. Pravilnik o radu čitaonica Hrvatskoga državnog arhiva. Dostupno na: http://www.arhiv.hr/Portals/0/Dokumenti/Zakoni%20i%20pravilnici/Pravilnik%20o%20radu%20%C4%8Ditaonica%20HDA.pdf?ver=2017-04-10-094226-000 (30.5.2020.)

Slika 5. Pogrešan način izvlačenja građe

Slika 6. Pravilno izvlačenje građe s police

Izvor: Aiyub, 2015.

5.3. Kurativne mjere

Kurativnim se mjerama popravljaju oštećenja nastala uslijed pogrešnog rukovanja i neprimjerenog odnosa djelatnika ili korisnika prema građi ili oštećenja nastala izlaganjem materijala štetnom djelovanju izvana. Kako bi se oštećenoj građi povratio izvorni oblik te produžila upotrebljivost, provode se *konzervacijski* i *restauracijski* zahvati. Njima se bave stručnjaci iz područja kurativne zaštite, odnosno konzervatori.[49] Pod pojmom konzervacije podrazumijevaju se "određeni postupci koji se provode radi usporavanja propadanja i produljenja trajnosti predmeta izravnim djelovanjem na njegova fizikalna ili kemijska svojstva".[50]

Restauriranje knjižnične građe i arhivskog gradiva zahtjevan je postupak te krajnji oblik zaštite. Može se definirati kao niz fizičko-kemijskih aktivnosti kojima se nastoji vratiti oštećeni objekt u prvobitno stanje. Osnovna vodilja prilikom restauracije knjiga je ta da se zahvatom ne naruši izvorni izgled i da ne dođe do novih oštećenja.[51] Ipak valja nadodati da je ovakav način zaštite alternativa te dolazi u prvi plan kada sve ostale mjere zaštite zakažu. Prednost se daje preventivnoj zaštiti jer je financijski najmanje zahtjevna.

[49] Giardullo, A. Zaštita i konzervacija knjiga : materijali, tehnike i infrastruktura. Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2005., str. 56.
[50] IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom, n. dj., str. 7.
[51] Polimac. Zaštita bibliotečke građe, n. dj., str. 22.

6. Zaštita prijenosom na druge medije

Zakon o zaštiti arhivske građe i arhivima u čl. 35 kaže: „Na korištenje se, u pravilu, daju snimci arhivske građe. Izvorna arhivska građa može se izuzetno dati na korištenje ako ne postoje snimci te građe, ako nije odštampana ili ako to iziskuje znanstvena metoda rada.“[52] Naime prijenosom građe na druge medije smanjuju se mehanička oštećenja koja nastaju učestalim korištenjem, a intelektualni sadržaj građe osigurava se u slučaju krađe ili uništenja izvornika. Naravno, na taj način osigurava se i veća dostupnost gradiva korisnicima. Svaki oblik prijenosa, odnosno preformatiranje, zahtijeva pažljivo postupanje s izvornikom kako se ne bi dodatno oštetio. Tri su osnovna oblika preformatiranja: mikrofilmiranje, digitalizacija te fotokopiranje.

Mikrofilmiranjem se čuva fizičko stanje građe te je najčešće primjenjivana metoda prijenosa sadržaja. To je fotografski postupak kojim se prenosi sadržaj, a njegovo je istaknuto svojstvo bilježenje kontrasta.[53] U Hrvatskoj je početak prakse mikrofilmiranja potaknut potrebom arhiviranja matičnih knjiga. Tako Hrvatski državni arhiv danas čuva više od 2 milijuna snimaka matičnih knjiga. Između ostalog, zbirka mikrofilmova HDA-a obuhvaća još i gradivo inozemnih arhiva koje se odnosi na Hrvatsku, gradivo regionalnih državnih arhiva u Hrvatskoj, zbirku glagoljskih isprava i rukopisa. Zbirku od 865 mikrofilmova posjeduje i Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu u sklopu svoje zbirke rukopisa i starih knjiga.[54] Mikrofilmiranjem se izvorni dokument prenosi u smanjeni oblik pogodan za pohranu i čuvanje te ima mnoge prednosti. Kao jednu od glavnih prednosti treba spomenuti trajnost. Osim trajnosti, koja omogućuje sigurno čuvanje dokumentacije, mikrofilmiranje također ne zahtijeva visoke troškove održavanja, zahtijeva manje prostora za pohranu od izvornih dokumenata te se mikrooblici mogu i digitalizirati ako su izrađeni na kvalitetnom filmu. S druge strane, neki nedostaci bili bi ograničenost korištenje mikrofilma na jednu osobu u trenutku korištenja, nepostojanje sustava za pretraživanje te gubitak razlučivosti svakom sljedećom generacijom kopija.[55]

[52] Zakon o arhivskom gradivu i arhivima. // Narodne novine. 61(2018) Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_07_61_1265.html (30.5.2020.)
[53] Lebinac, S. Priprema starih novina za mikrofilmiranje i digitalizaciju. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 55, 2(2012), str. 99.
[54] Mikrografija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=40752 (30.5.2020.)
[55] IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom, n. dj., str. 67.

Ipak, najkvalitetnijim načinom preformatiranja smatra se *digitalizacija*. Digitalizacija se može definirati kao proces u kojemu se analogni signal pretvara u digitalni oblik koji je razumljiv od strane elektroničkih uređaja. Odnosno, pretvorba informacija kao što su tekst, slika, zvuk ili pokretna slika u binarni kod. Takve informacije u digitaliziranom obliku lakše je pohranjivati, obrađivati, prenositi te pretraživati. [56] U Hrvatskoj je najpoznatiji nacionalni projekt digitalizacije Hrvatska kulturna baština čiji su nositelji Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Hrvatski državni arhiv te Muzejski dokumentacijski centar. Taj projekt obuhvaća digitalizaciju arhivske, knjižnične i muzejske građe s ciljem poboljšanja dostupnosti gradiva.[57] Digitalizacija ima mnoge prednosti u odnosu na druge načine. Primjerice, omogućava istovremeni pristup većem broju korisnika u bilo kojem vremenskom periodu. Također, sadržaj se na digitalnom nositelju ne oštećuje prilikom korištenja, digitalne slike mogu se elektronički restaurirati i izoštrit te se njihova kvaliteta s vremenom ne smanjuje.[58] No veliki nedostatak digitalizacije su visoki novčani i vremenski zahtjevi. Isto tako ne smije se zanemariti i mogućnost zastarijevanja tehnologije. Dokumente u elektroničkom i digitalnom obliku uvijek treba pregledavati i prenositi na novije formate i medije.

Na kraju, najjeftiniji način preformatiranja je *fotokopiranje*. No njime ne nastaju master-kopije koje bi kasnije mogle poslužiti za izradu kopija, nego se najčešće koristi za nadomještanje dijelova teksta koji nedostaju. Također postoji opasnost od gubitka informacija, naročito kod slika. Osim navedenih nedostataka, fotokopiranje ipak ima i neke prednost kao što su nepotrebnost opreme za čitanje te zadržavanje medija i oblika izvornika.[59]

[56] Digitalizacija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=68025 (30.5.2020.)
[57] Ibid.
[58] IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom, n. dj., str. 68.
[59] Ibid.

7. Smještaj

Smještaj građe i gradiva također je jedan od bitnih čimbenika kada govorimo o očuvanju i zaštiti. Stoga je nezaobilazna točka i u mnogim pravilnicima i standardima, primjerice „arhivi trebaju imati primjeren prostor za smještaj gradiva, radni prostor i prostor za korištenje gradiva.“[60] Objekti za smještaj gradiva smatraju se primjerenima ako zadovoljavaju sljedeće uvjete:

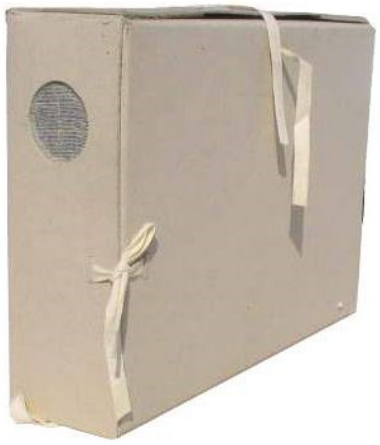
- čvrste konstrukcije građene od nezapaljivih ili teško zapaljivih materijala,
- udaljeni od proizvodnih i energetskih postrojenja, opreme i vodova, skladišta i objekata kod kojih postoji povećana opasnost od požara, urušavanja i eksplozija,
- smješteni unutar izgrađenog stambenog ili poslovnog područja, prometno povezani i lako dostupni vatrogasnim vozilima,
- zaštićeni od prodora podzemnih i nadzemnih voda,
- opremljeni vatrodojavnim i protupožarnim sustavom i opremom,
- zaštićeni od pristupa neovlaštenih osoba.[61]

U spremištu se smije nalaziti samo oprema koja je namijenjena za smještaj i zaštitu. To podrazumijeva metalne police, ormare ili druge sustave namijenjene za odlaganje građe. Drveni ormari i police podložni su opasnosti od oštećenja uslijed pojave vlage ili raznih insekata pa se stoga ne koriste. Kako bi zrak mogao slobodno cirkulirati, metalni ormari trebaju biti odmaknuti od zidova te dovoljno čvrsti za puno opterećenje gradivom. Trebao bi se održavati i dovoljan međusobni razmak za neometano prolaženje i rukovanje gradivom te bi najdonja pregrada na polici trebala biti odmaknuta najmanje 15 centimetara od poda, a prolaz u spremištu trebao bi biti širok najmanje 120 centimetara.[62] Također još jedan faktor koji bi utjecao na sigurno čuvanje je čistoća. Spremišta se trebaju održavati čistima i suhima, a prilikom čišćenja važno je korištenje nezapaljivih i neagresivnih sredstava za čišćenje kako ne bi došlo do oštećenja gradiva. Naravno treba pripaziti i da se u procesu čišćenja ne unosi previše vlage u prostor. Dakle prostore knjižnice i arhiva potrebno je štititi od vlage, ali i visokih temperatura, elementarnih nepogoda te jakog svjetla, odnosno sve prostorije za rad moraju biti dobro osvijetljene ublaženim dnevnim svjetlom ili umjetnim osvjetljenjem od 100-500 luksa. Dodatno

[60] Pravilnik o uvjetima smještaja, opreme, zaštite i obrade arhivskog gradiva, broju i strukturi stručnog osoblja Arhiva. // Narodne novine. 65(2004). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2004_05_65_1404.html (31.5.2020.)
[61] Ibid.
[62] Ibid.

se podovi u knjižnicama moraju prekriti materijalom koji će ukloniti ili smanjiti šumove, izolirati od hladnoće te štiti od požara.[63]

Nadalje, gradivo na papiru čuva se u spremištima u kojima relativna vlažnost zraka ne odstupa od 40-50% pri temperaturi od 16-20°C.[64] Dok su optimalni uvjeti za crno-bijeli film temperatura ispod 18ºC i vlažnost 40%, a film u boji temperatura ispod 2ºC i vlažnost 40%.[65] Također, u svrhu zaštite gradiva u spremištima se koriste i papirne i kartonske ambalaže (zaštitne kutije, omoti, mape i dr.) koje štite gradivo od mehaničkih oštećenja prilikom rukovanja (slika 7). Osim toga, zaštitna ambalaža ključna je za zaštitu građe od prekomjernog rukovanja, zadržavanje svjetla, prašine, osiguravanja zaštite od oštećenja u slučaju požara ili poplave te može poslužiti kao pufer u nepovoljnim mikroklimatskim uvjetima.[66] Tako se sitni tisak (čestitke, plakati ...) pohranjuje u zaštitnu ambalažu, dok se primjerice listovi nestandardnih veličina (nacrti, geografske karte ...) čuvaju vodoravno položeni u posebnim ladicama. U kutije, fascikle i kartonske mape stavljaju se i časopisi te brošure, a novine se često i mikrofilmiraju ili digitaliziraju.[67] Gradivo se još može zaštititi i folijom ili zaštitnim vrećicama (slika 8). U odnosu na papirnate kutije, te poliesterske i polipropilenske zaštitne vrećice štite od gljivica i kukaca.

Slika 7. Kutija za pohranu gradiva

Izvor: Kartonaža Vlašić

Slika 8. Polipropilenske zaštitne vrećice

Izvor: Crescat

[63] Standardi za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj. // Narodne novine. 58(1999). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1999_06_58_1071.html (3.6.2020.)
[64] Pravilnik o uvjetima smještaja, opreme, zaštite i obrade arhivskog gradiva, n. dj.
[65] Polimac. Zaštita bibliotečke građe, n. dj., str. 22.
[66] IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom, n. dj., str. 45.
[67] Polimac. Zaštita bibliotečke građe, n. dj., str. 22.

8. Čovjek

Osim već spomenutih uzročnika oštećenja građe i gradiva, bitnu ulogu ima i ljudski faktor kao uzrok. Bilo da je riječ o zaposlenicima knjižnice ili arhiva ili njihovim korisnicima. Bilo da se radi o namjernom ili nemarnom djelovanju koje je dovelo do oštećenja. Primjerice, neprimjereno čuvanje, nepažljivo rukovanje, savijanje kutova stranica umjesto korištenja straničnika, podcrtavanje i označivanje kemijskom olovkom, trganje stranica ili neki drugi oblik vandalizma. S ciljem što većeg smanjenja takvih oštećenja, trebale bi se provoditi edukacije korisnika.

8.1. Edukacija korisnika

Brigu o gradivu ne bi trebali voditi isključivo zaposlenici, nego svi koji dolaze u dodir s njim, što uključuje i korisnike. Mnogi korisnici nisu ni svjesni koliku ulogu u očuvanju ima pažljivo rukovanje građom te koliko „sitnice“ koje oni prilikom korištenja nesvjesno rade mogu utjecati na dugoročnu upotrebljivost građe. Stoga je edukacija korisnika važan aspekt zaštite. Korisnici u nekim slučajevima također nemaju na umu ni da su građa i gradivo zajedničko dobro te često mogu biti nezamjenjivi kao kulturna baština. No to ne znači da se i gradivo koje ne spada pod kulturnu baštinu ne treba čuvati. Cjelokupni fond knjižnice ili arhiva treba se što duže očuvati. U ostvarenju ili onemogućenju tog cilja sudjeluju i korisnici svojim savjesnim ili nemarnim djelovanjem. Neka osnovna znanja koja bi korisnici trebali imati su osviještenost o razlozima čuvanja građe, pravilno rukovanje građom prilikom korištenja, čuvanje i korištenje građe u primjerenim uvjetima te zaštita građe od mogućih uzročnika oštećenja.[68]

Edukacija se dijeli na izravnu i neizravnu.[69] Neizravna podrazumijeva neizravan utjecaj osoblja na korisnike. Utjecati mogu vlastitim pozitivnim primjerom, tj. ispravnim ponašanjem i rukovanjem, koje korisnici onda mogu oponašati. Dok se izravna edukacija provodi kroz razne aktivnosti, primjerice radionice i predavanja te promidžbene materijale. Jedan primjer izravne edukacije je edukativno druženje *Darujmo knjizi bolji život* organizirano u sklopu otvorenih dana Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. Taj događaj sastojao se od kratkog predavanja te kviza o postupcima zaštite građe uz prigodne darove. Cilj je bio promicanje

[68] Hasenay; Krtalić. Edukacija korisnika o zaštiti knjižnične građe, n. dj., str. 11.
[69] Ibid.

pravilnog čuvanja i rukovanja knjigama te podizanje svijesti o preventivnoj zaštiti građe.[70] Svaka edukacija bi u osnovi trebala biti kreativna kako bi korisnici dane informacije što lakše primili i zadržali. S edukacijom se ne može prestati nakon nekog vremena s mišlju da su se svi educirali jer knjižnice konstantno primaju nove članove te se edukacija mora provoditi u skladu s tim.

S druge strane, neki promidžbeni materijali koji bi imali utjecaj na korisničku percepciju pravilnog rukovanja građom su brošure, posteri, letci, straničnici (slika 9) te naravno neki edukativni filmovi ili drugi AV materijali.

Slika 9. Primjerci promidžbenih materijala

Izvor: Library of Congress

[70] Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Dani otvorenih vrata NSK: „Darujmo knjizi bolji život". 2016. Dostupno na: https://www.nsk.hr/dani-otvorenih-vrata-nsk-darujmo-knjizi-bolji-zivot/ (6.6.2020.)

9. Istraživanje informiranosti korisnika o zaštiti i rukovanju građom te gradivom

9.1. Uvod i problemi istraživanja

Knjižnice, kao i arhivi, baštinske su ustanove te kao takve čuvaju kulturnu baštinu koju treba sačuvati, ne samo sada, nego i za buduće generacije. Iz toga slijedi da je potrebno zaštititi ju na sve načine, uključujući i preventivno, kako bi se osigurala trajnost i dostupnost sadašnjim i budućim korisnicima. U prethodnom poglavlju već je spomenuto kako čovjek ima veliku ulogu u preventivnoj zaštiti i očuvanju građe te gradiva. S tom mišlju na umu, provedeno je istraživanja sa svrhom utvrđivanja informiranosti korisnika knjižnica i arhiva o pravilnom načinu postupanja s građom i gradivom te utjecaju koji njihov (ne)marni odnos može imati na njihovo očuvanje. Također, u istraživanju se ispituje i postojanje edukativnih radionica na temu zaštite i očuvanja na kojima bi se korisnici mogli informirati o pravilnim načinima čuvanja građe.

Problemi koji se javljaju su idući:

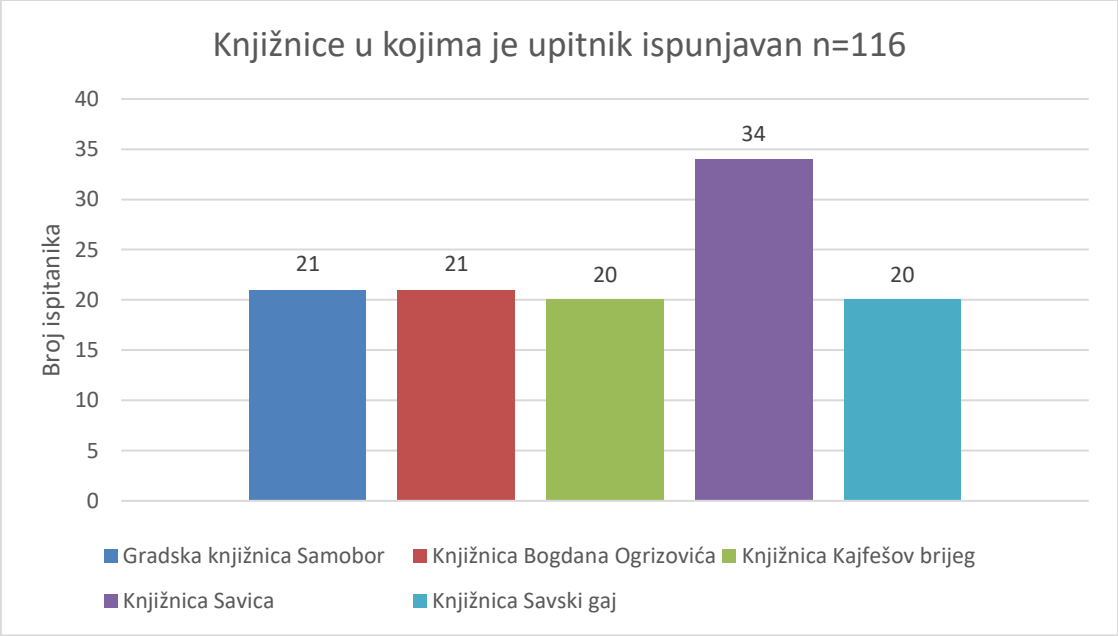
1. Znaju li se korisnici knjižnica i arhiva pravilno odnositi prema građi, odnosno gradivu?
2. Podrazumijeva li veći stupanj obrazovanosti i bolji odnos prema građi/gradivu?
3. Smatraju li korisnici da imaju utjecaj na očuvanje građe/gradiva?
4. Postoji li potreba za edukacijom korisnika o pravilnom načinu čuvanja i ophođenja s građom/gradivom?
5. Koliko bi drugačija pravila korištenja građe/gradiva, odnosno manje stroga pravila, utjecala na korištenje usluga knjižnica i arhiva?

Nadalje, pretpostavke istraživanja su:

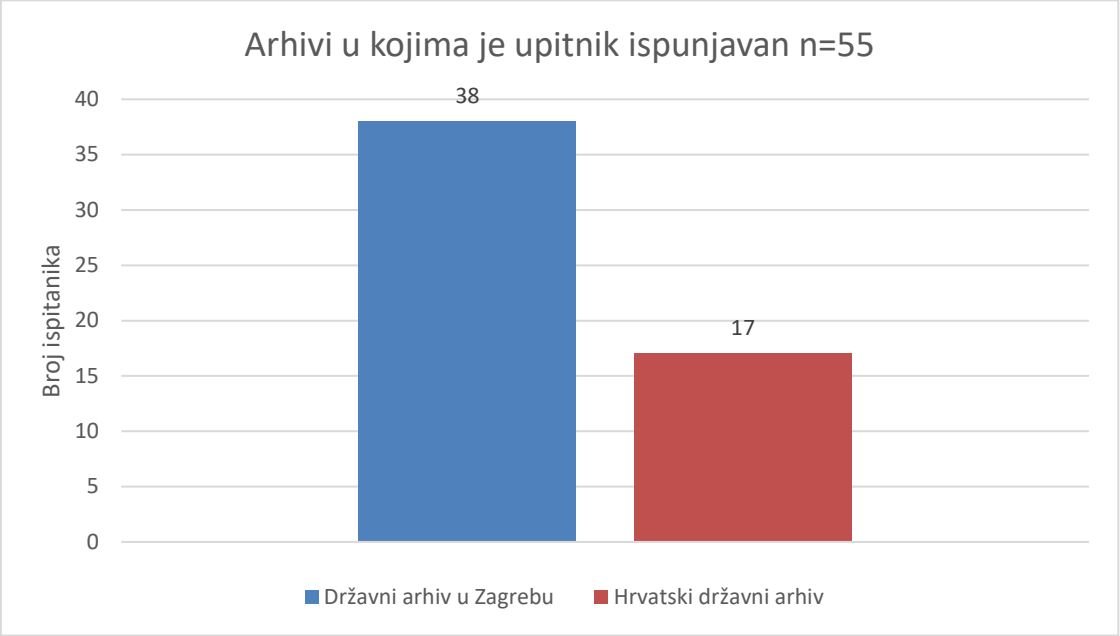
1. Korisnici se ne znaju pravilno odnositi prema građi/gradivu.
2. Veći stupanj obrazovanosti podrazumijeva bolji odnos prema građi/gradivu.
3. Korisnici smatraju da imaju utjecaj na očuvanje građe/gradiva.
4. Postoji potreba za edukacijom korisnika o pravilnom načinu čuvanja i ophođenja s građom/gradivom.
5. Korisnici bi više koristili usluge knjižnica i arhiva kad bi pravila bila manje stroga.

9.2. Metoda

Metoda prikupljanja podataka u istraživanju je anketa. Korišten je neprobabilistički i relevantan uzorak od 171 ispitanika koji su odgovorili na anketu, odnosno korisnici knjižnica (grafikon 1) u sklopu Knjižnica grada Zagreba: Knjižnice Savica, Knjižnice Savski gaj, Knjižnice i čitaonice Bogdana Ogrizovića te Knjižnice Kajfešov brijeg, korisnici Gradske knjižnice Samobor, korisnici Hrvatskog državnog arhiva te Državnog arhiva u Zagrebu (grafikon 2). Ispitanici su bili uključeni u istraživanje zbog svoje raspoloživosti i jer su kao korisnici knjižnica i arhiva ciljana skupina istraživanja. Ankete su provođene u svakoj od navedenih knjižnica otprilike tjedan dana, a u arhivima malo duže. Anketno istraživanje provedeno je u Knjižnicama grada Zagreba u rujnu 2019. godine, Gradskoj knjižnici Samobor u studenom 2019. godine, u Hrvatskom državnom arhivu između listopada 2019. i veljače 2020. godine, a u Državnom arhivu u Zagrebu u veljači 2020. godine. Naravno, ispitanicima je zajamčena anonimnost te da će njihovi odgovori biti korišteni samo u svrhu izrade diplomskog rada. Unatoč tome, bilo je naravno i odbijenih molbi za ispunjavanjem ankete. Korisnici nisu uvijek bili susretljivi, dijelom zbog manjka vremena za ispunjavanje, dijelom zbog nezainteresiranosti.

Grafikon 1. Prikaz broja ispitanika za pojedinu knjižnicu

Grafikon 2. Prikaz broja korisnika za pojedini arhiv

9.3. Rezultati

U ovom poglavlju prikazuju se rezultati anketnog istraživanja provedenog nad korisnicima knjižnica i arhiva. U istraživanju provedenom u arhivu zastupljenost oba spola ujednačenija je za razliku od knjižnica. U knjižnicama je zastupljeno više ispitanica, čak 73%, dok je u arhivima 55% ispitanica nasuprot 45% ispitanika. Također, i u knjižnicama te arhivima najzastupljenija stručna sprema je viša stručna sprema. Druga po redu zastupljena sprema je srednja stručna sprema u knjižnicama te viša školska sprema u arhivima. Najzastupljeniji statusi ispitanika su zaposlen/a i umirovljenik/ca sa 73% u knjižnicama te 85% u arhivima, a ostatak korisnika čine studenti, učenici te nezaposleni. Odgovori svih ispitanika analizirani su s ciljem odgovaranja na postavljena istraživačka pitanja.

9.3.1. Rukovanje građom/gradivom

Upitnici za korisnike knjižnica i arhiva nisi u potpunosti identični jer knjižnice i arhivi ne funkcioniraju na isti način, no postoje pitanja koja se preklapaju te se stoga mogu usporediti. U knjižnicama korisnici mogu sami uzimati građu s polica te je u skladu s tim i jedno od pitanja za korisnike bilo vezano uz način na koji to čine. Rezultati su pokazali da čak 85% ispitanih korisnika knjižnica izvlači građu s polica na nepravilan način, odnosno povlačenjem za hrbat, što s vremenom može dovesti do odvajanja listova od korica te potrebe za ponovnim uvezom. Takvo oštećenje moglo bi se spriječiti ili barem usporiti njegov nastanak kada bi se više pažnje pridavalo načinu na koji se pristupa građi.

Nadalje, na pitanje o načinu prenošenja građe nakon posudbe jedni od najčešćih odgovora su u ruksaku s 27%, u torbi s 22% te u rukama s 18%, a također još neki odgovori koje su korisnici predložili su platnene ili papirnate vreće te auto, točnije suvozačko sjedalo. Osim tih odgovora, korisnici su naveli i da to pitanje ovisi o raznim čimbenicima kao što su veličina knjige, količina knjiga te o situaciji. Nakon utvrđivanja načina prenošenja građe, slijedi odlaganje građe za vrijeme njenog nekorištenja kao bitan pokazatelj odnosa korisnika prema građi. Kao odgovor na to pitanje 76% korisnika odabralo je na stolu. Nakon toga slijedi u ladici s 12%, na krevetu sa 7% te na podu s 3% korisnika. Odgovor „na podu" je najmanje poželjno rješenje od svih ponuđenih odgovora za smještaj građe. Na taj način može doći do raznih nenamjernih, mehaničkih ili drugih, oštećenja u slučaju nepažnje. Također, korisnici su kao odgovore za smještaj građe ponudili i policu te noćni ormarić. Kao najpopularniji način označavanja stranice na kojoj se stane s čitanjem pokazao se straničnik (engl. *bookmarker*) s 90% korisnika. Papiriće koristi 7% korisnika, 6% ih zapamti stranicu na kojoj su stali, a „knjižne uši", odnosno savijanje kutova stranica, koristi 4% ispitanika kao oznaku. Neki od alternativnih odgovora koje su ispitanici naveli kao označivače stranica jesu olovke, novac, stari računi i „popis knjiga koje želim posuditi". Mnogi knjižničari potvrdili su tijekom razgovora pronalaske raznih predmeta u knjigama za koje su pretpostavili da su bili način obilježavanja stranice, primjerice novac, povijest bolesti te listiće toaletnog papira.

9.3.2. Odnos korisnika prema građi/gradivu

Podcrtavanje knjiga predstavlja problem iz više razloga. Ne samo da se takvim postupkom oštećuju knjige, nego se i otežava ili potpuno onemogućuje digitalizacija građe. Digitalizacija je prvi korak u prilagodbi literature slijepim i slabovidnim osobama. No takva podcrtana građa ne može se prilagoditi tim potrebama ako nije moguće izvršiti digitalizaciju. Upravo je s ciljem podizanja svijesti o potrebi prilagodbe literature slijepim i slabovidnim osobama 2010. godine u Knjižnici Filozofskog fakulteta u Zagrebu održana akcija brisanja podcrtanih knjiga na inicijativu udruge *Zamisli.*[71] Ta akcija je hvalevrijedan način educiranja javnosti o problemima koje sa sobom nosi podcrtavanje te važnosti očuvanja građe kao zajedničkog dobra. Rezultati istraživanja pokazali su da 91% korisnika knjižnica, kao i 87% korisnika arhiva, tvrdi da nikad ne podcrtava sadržaj građe. Nadalje, 6% korisnika arhiva, a 3% korisnika knjižnica, navodi da izbjegava podcrtavanje sadržaja gradiva, ali ipak ponekad pribjegava toj metodi kao načinu obilježavanja bitnih informacija. Dok 5% korisnika arhiva, a 1% korisnika knjižnica, ipak

[71] Barbarić, M. Udruga Zamisli i akcija brisanja podcrtanih knjiga. Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2010. Dostupno na: https://www.hkdrustvo.hr/hkdnovosti/clanak/279 (22.6.2020.)

navodi da redovno podcrtava sadržaj građe, odnosno gradiva. No ne može se sa sigurnošću tvrditi da je ovih 5% ispitanika arhiva uistinu shvatilo ovo pitanje na način na koji je to zamišljeno. Naime jedna od ispitanica je, nakon što je prekrižila zaokruženo „da“, pored pitanja napisala komentar u kojem objašnjava da je mislila da se pitanje odnosi na njihove vlastite preslike gradiva koje oni daju napraviti nakon korištenja gradiva u čitaonici, a ne na stvarno gradivo koje je u vlasništvu arhiva. Dakle, postoji mogućnost da su i drugi ispitanici drugačije shvatili postavljeno pitanje te shodno tome i valjanost tih rezultata postaje upitna. Primjetna razlika između odgovora korisnika knjižnica i arhiva pokazala se na pitanju o konzumiranju pića i hrane u blizini građe. Čak 95% korisnika arhiva, a 65% korisnika knjižnica, odgovara da nikad ne konzumira hranu ili piće prilikom korištenja građe. To i nije toliko iznenađujući rezultat s obzirom da 93% ispitanih korisnika knjižnice koristi usluge posuđivanja građe. Posuđivanjem građe nestaje i mogućnost interveniranja osoblja sprječavanjem nepoželjnog odnosa korisnika prema građi. Na korisniku ostaje odgovornost da vrati građu u stanju u kojem je i posuđena. Konzumiranje samo pića kao odgovor na pitanje odabralo je 17% korisnika knjižnica, njih 10% konzumira i hranu i piće, a 8% samo hranu koja se lako jede, odnosno tzv. grickalice. Nakon toga je 28% korisnika knjižnice potvrdilo da rijetko zaprlja građu pićem ili hranom što će reći da se ipak događalo u nekim slučajevima korištenja pića i hrane u neposrednoj blizini građe. Još jedna od, štetnih za gradivo, navika ponekih ljudi vlaženje je prstiju prilikom okretanja novog lista. Naime, vlaženjem stranica stvaraju se pogodni uvjeti za razvoj plijesni stoga bi se trebalo izbjegavati. U knjižnicama je 59% korisnika odgovorilo da nikad na taj način ne okreće stranice, a njih 15% tvrdi da to ipak čini često ili ponekad. S druge strane, u arhivima je na to pitanje 80% korisnika odgovorilo s nikad, a 9% s ponekad ili često. Rezultati su također pokazali da su tom ponašanju većinom skloniji korisnici koji pripadaju starijoj dobnoj skupini. Jedino pitanje na koje su ispitanici u arhivima, kao i u knjižnicama, imali jednoglasno stajalište je da nikad nisu istrgnuli ili izrezali list iz nekog primjerka građe, odnosno gradiva.

9.3.3. Edukacija korisnika

Iz prethodno navedenih rezultata vidljivo je da postoji potreba za raznim promidžbenim materijalima koji se mogu izložiti unutar arhiva i knjižnica kako bi promovirali pravilno rukovanje građom kao i pravilno ponašanje u čitaonici. Pokazalo se da 58% korisnika knjižnica nikad nije vidjelo materijale koji promoviraju pravilno rukovanje u knjižnici, a 22% ih se susrelo ponekad ili često s takvim oblikom promidžbe. S druge strane, upozorenja koja promoviraju pravilno ponašanje u čitaonici nikad nije vidjelo 34% korisnika knjižnica, a 43%

korisnika ih je vidjelo ponekad ili često. U arhivima je situacija malo drugačija. Samo 22% korisnika arhiva tvrdi da nikad nije vidjelo materijale koji bi promovirali pravilno ponašanje u arhivu, a čak 62% korisnika susrelo se ponekad ili često s nekim oblikom materijala koji bi ih upućivao na pravila. Još jedan način edukacije korisnika je putem događanja ili radionica vezanih uz zaštitu i očuvanje građe, odnosno gradiva. U ovom slučaju čak je 32% korisnika arhiva čulo za neki događaj takve tematike, a samo 15% korisnika knjižnice svjesno je postojanja takvog događanja.

9.3.4. Utjecaj korisnika na očuvanje

Jedan od načina kojim korisnici mogu odmoći, odnosno negativno utjecati, samostalni je pokušaj popravka nekog manjeg oštećenje, primjerice poderane stranice. Rezultati su pokazali da 40% korisnika knjižnica nikad ne pokušava samostalno popraviti oštećenje na građi, a 32% ih to čini često ili ponekad. Dok u arhivima to ne pokušava 82% korisnika, a 18% ih to pokušava rijetko ili ponekad. Samostalne popravke bi svakako trebali izbjegavati svi nestručni ljudi jer tako samo mogu dodatno oštetiti građu. Nadalje, u slučaju nenamjerno napravljenog oštećenja na građi 80% korisnika knjižnice tvrdi da bi prijavilo takav događaj, a 20% ispitanih korisnika ne bi ili ne zna što bi napravilo u takvoj situaciji. Također, 87% korisnika arhiva odgovara da bi prijavilo slučajno napravljeno oštećenje, a njih 13% ne bi ili ne zna bi li prijavilo takvo oštećenje. Neki od odgovora koje su ispitanici u arhivima i knjižnicama naveli kao razlog zašto ne bi prijavili tako nastalo oštećenje osoblju su:

Knjižnice	Arhivi
ne ukoliko je moguće popraviti/zalijepiti	*ovisi o situaciji*
ovisi o oštećenju, ako bi bilo nešto sitno vjerojatno ne bih	*nije moja odgovornost*
ne bih zbog neugode	*nikad nisam napravio nenamjerno oštećenje*
ovisno o osobi – knjižničaru	*ovisno o tome je li oštećenje značajno ili neprimjetno*
prijavio bih, ali ne bih priznao da sam ja napravio	

Korisnici odgovaraju slično i na pitanje o uočenom oštećenju, odnosno onom koje nisu oni osobno uzrokovali. U slučaju korisnika knjižnice, njih 77% tvrdi da bi prijavili ako bi primijetili neku vrstu oštećenja, a 23% ne zna ili ne bi prijavilo oštećenje koje nisu oni napravili. Što se tiče arhiva, 89% ispitanih korisnika tvrdi da bi obavijestilo osoblje o oštećenjima koja nisu oni uzrokovali, a njih 11% ne bi ili ne zna što bi napravilo u takvoj situaciji. Neki razlozi koji bi korisnike odvratili od prijave takvog oštećenja su:

Knjižnice	**Arhivi**
ovisno o uspostavljenom kontaktu – knjižničaru	*nije moja odgovornost*
jer ga nisam ja napravila pa pretpostavljam da znaju već	*ne bih prijavila ako bih zatekla oštećenje, smatrala bih da je arhiv svjestan već nastalih oštećenja*
nije moja odgovornost	*pretpostavljam da je oštećenje već poznato od ranije*
ne vidim smisao pošto se najčešća oštećenja ne mogu popraviti	*jer većina gradiva koje koristim već izgleda oštećeno*
ako je veće oštećenje, npr. potrgane stranice, bih	

Rezultati su pokazali da 96% ispitanih korisnika knjižnice misli da ima utjecaj na očuvanje trajnosti građe, a njih 4% nije tog mišljenja ili ne zna. S druge strane, 83% korisnika arhiva smatra da ima utjecaj na očuvanje trajnosti gradiva, a 17% ne zna ili ne smatra da ima ikakav utjecaj na gradivo. Na kraju, 84% korisnika knjižnica jednako bi koristilo usluge knjižnice neovisno o rigoroznosti pravila. Ipak 5% ispitanika tvrdi da bi više koristilo usluge knjižnica kad bi pravila više toga dopuštala, a 11% ne bi koristilo usluge više nego što ih trenutno koristi. U arhivima je slična situacija, 86% ispitanika navodi da bi jednako koristilo usluge arhiva kada bi pravila bila manje stroga. Također, 5% ispitanika tvrdi da bi više koristilo usluge arhiva kad bi pravila bila manje ograničavajuća, a 9% ne bi koristilo usluge više nego što je to trenutno slučaj.

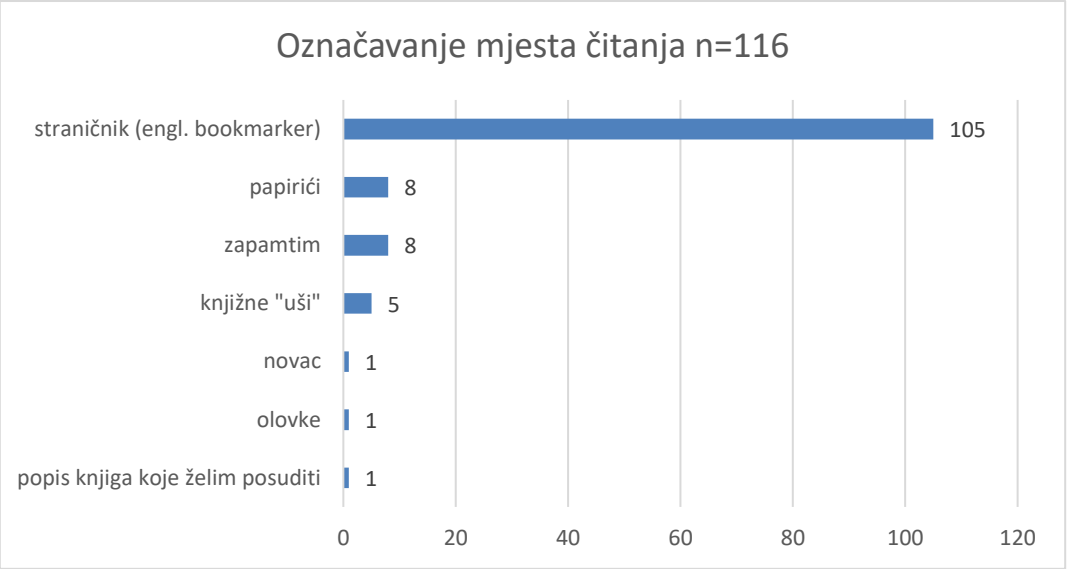
9.4. Rasprava

U nastavku slijedi rasprava te odgovori na prethodno postavljene pretpostavke u uvodu i problemima istraživanja.

Rezultati su raznovrsni te se jedna od postavljenih pretpostavki razlikuje za knjižnice te za arhive. *Prva* pretpostavka da se korisnici ne znaju pravilno odnositi prema građi/gradivu nije potvrđena. Rezultati su pokazali da korisnici znaju postupati s građom na prihvatljiv način.

Knjižnice

Jedino pitanje na koje je većina korisnika odgovorila nepoželjnim odgovorom je način izvlačenja knjige s police. Točnije, 14% doktora znanosti, 14% korisnika više stručne spreme, 6% korisnika više školske spreme i 13% korisnika srednje stručne spreme od svih ispitanih korisnika zaokružilo je pravilan način izvlačenja građe s police. Kontinuiranim pogrešnim izvlačenjem može doći do mehaničkog oštećenja građe, tj. hrbat knjiga uništava se malo po malo. Stoga bi korisnike bilo potrebno informirati o načinu na koji bi se pravilno izvlačenje trebalo izvršavati. Dobar primjer postavila je Kongresna knjižnica na čijoj je mrežnoj stranici moguće pronaći način i uvjete pravilnog čuvanja i rukovanja građom. Između ostalog, u kratkoj natuknici objašnjava svojim korisnicima način na koji se knjiga pravilno uklanja s police. Više knjižnica trebalo bi slijediti ovaj primjer informiranja korisnika kako bi umanjili ili eventualno spriječili oštećenja koja nastaju na takav način. Nadalje, svakodnevne situacije mogu utjecati na građu, primjerice njeno prenošenje u dom korisnika nakon posudbe ili odlaganje nakon čitanja na primjereno mjesto. Rezultati su pokazali da se korisnici u takvim situacijama odgovorno ponašaju. Čuvaju posuđenu građu noseći je u torbama, ruksacima, platnenim vrećama te uzimajući u obzir situaciju i količinu knjiga koje posuđuju. Neki čak idu i korak dalje s odgovorom kao što je „u torbi – ponekad u dodatnoj vrećici da je zaštitim“. Također, većina odlaže građu na prikladnim mjestima kao što su stol, ladica ili polica gdje je knjiga na sigurnoj udaljenosti od eventualnih kućnih ljubimaca ili drugih štetnih čimbenika, primjerice svjetlosti ili prašine, ukoliko je knjiga na sigurnom u ladici. Vidljivo je da su korisnici svjesni kako oštećenje može nastati slučajno i u svakodnevnim situacijama te se trude to izbjeći odgovornim postupanjem. Korisnici uviđaju i potrebu prikladnog označavanja mjesta čitanja te se slažu s odgovorom *straničnik* kao daleko najpopularnijim rješenjem kao što možemo vidjeti u grafikonu 3.

Grafikon 3. Prikaz načina označavanja mjesta čitanja među korisnicima knjižnica

Mnoge knjižnice imaju praksu promoviranja korištenja straničnika kao najprimjerenijeg načina označavanja te čak održavaju i radionice izrade vlastitih straničnika za svoje korisnike (slika 10). To je dobar način osvještavanja korisnika jer se poticanjem njihove kreativnosti na zabavan i učinkovit način doprinosi povećanju svijesti o primjerenosti postupanja s građom.

Slika 10. Radionica izrade straničnika u Sutivanu

Izvor: Antonac, 2013.

Još jedan od mogućih štetnih oblika ponašanja je podcrtavanje te korištenje gradiva kao podloge za pisanje. Korisnici i tu pokazuju svijest o negativnosti takvog postupanja građom s tvrdnjom da preko 90% ispitanih korisnika knjižnica ne podcrtava, odnosno izbjegava takav način označavanja njima bitnog sadržaja.

Arhivi

Korisnici arhiva ne zaostaju s također preko 90% odgovora *ne* podcrtavanju, ali *ne* i korištenju gradiva kao podloge za pisanje. Samo manji dio korisnika sklon je tom ponašanju. Rezultati su pokazali da korisnici također paze na konzumaciju hrane ili pića u neposrednoj blizini građe. Arhivi imaju malo stroža pravila koja prema tome općenito smanjuju mogućnost nastanka takvih situacija. Stoga nije neobično što su njihovi korisnici skoro stopostotnim rezultatom potvrdili da nikad ne konzumiraju hranu i piće u blizini gradiva. Našlo se par korisnika koji su konzumirali nešto iako se prema pravilima arhiva u prostor čitaonice ne bi smjelo unositi ništa osim papira, pisaćeg pribora ili prijenosnog osobnog računala.

Knjižnice

Dvije trećine ispitanih korisnika knjižnica potvrdilo je da uopće ne konzumira ni hranu ni piće u blizini građe. S obzirom na ovaj rezultat, može se tvrditi kako korisnici iz ovog aspekta također primjereno postupaju s građom. Shodno prethodnom rezultatu, prljanje građe hranom ili pićem je rijetka pojava. Čak 70% korisnika knjižnica nikad nije zaprljalo neki primjerak građe hranom ili pićem, što je za 5% više od onih koji tvrde da ne konzumiraju ništa u blizini. Iz čega slijedi zaključak da se većina ostatka korisnika koji konzumiraju neki oblik hrane ili piće u blizini ipak našla u nekoj situaciji nepažnje koja je za posljedicu imala nenamjerno ili namjerno prljanje građe.

Knjižnice i arhivi

Samostalno popravljanje knjiga rijetkost je, kako u knjižnicama, tako i u arhivima, proizašla zasigurno iz dobre namjere njihovih korisnika. Ipak ne bi bilo na odmet postaviti upozorenja koja bi korisnicima dala do znanja kako na taj način mogu doprinijeti oštećenju. Korisnici žele pomoći te se očito smatraju dovoljno kompetentnima za popravak sitnih oštećenja, ali nekad svojim postupcima prije mogu odmoći. No rezultati su pokazali kako je većina korisnika svjesna da oštećenja treba prepustiti stručnjacima umjesto samostalnih pokušaja koji mogu pogoršati situaciju, odnosno negativno utjecati na trajnost primjerka građe ili gradiva. Iz čega proizlazi zaključak koji potvrđuje kako korisnici ipak na primjeren način postupaju s građom. Vlaženje prstiju kako bi se postiglo lakše okretanje stranica postupak je kojem je sklonija starija populacija korisnika. Korisnici knjižnica i arhiva i na ovom primjeru pokazuju kako pravilno rukuju građom. Naime samo mali dio korisničke populacije pribjegava ovom nepraktičnom načinu listanja stranica koji nije štetan samo za gradivo, nego se ni za zdravlje korisnika ne preporuča unošenje u organizam mogućih patogena koji mogu dospjeti na stranice na razne načine. S obzirom da vlaženje stranica stvara pogodne uvjete za razvoj plijesni, ne smatra se

primjerenim načinom listanja, ali moguće je korištenje rukavica kako bi se listanje olakšalo čega mnogi korisnici nisu svjesni. Osoblje bi trebalo ponuditi tu opciju korisnicima u slučaju kada svjedoče takvom načinu listanja u čitaonici. Prestanak te navike dobar je i za knjižnice i arhive, ali i za korisnike.

Jedino pitanje oko kojeg su se svi ispitani korisnici jednoglasno složili s dogovorom *ne* je trganje ili rezanje listova iz nekog primjerka građe, odnosno gradiva (grafikon 4).

Grafikon 4. Prikaz odgovora korisnika knjižnica i arhiva vezanih uz namjerno uništavanje građe/gradiva

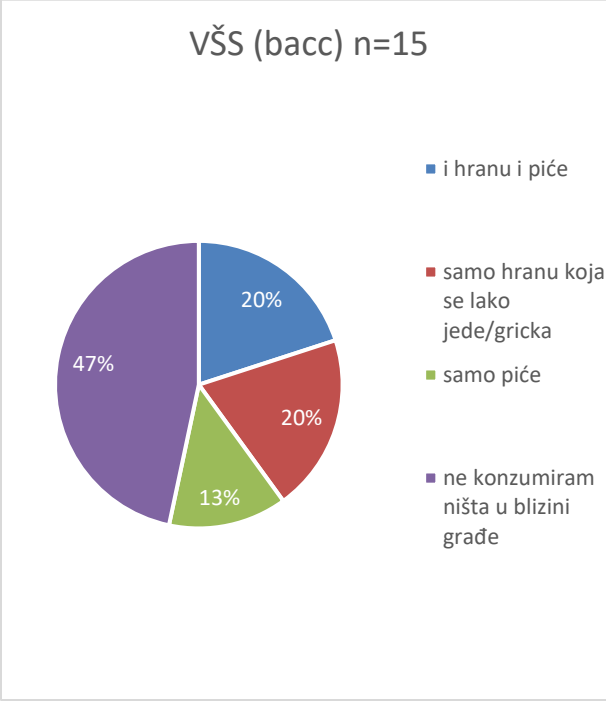
Za ovaj odgovor, kao i za svaki, ne možemo znati sa sigurnošću koliko su korisnici iskreni unatoč anonimnosti. Jedna ispitanica izjavila je kako „nitko ne bi priznao da je istrgnuo stranicu“. Tako da je ovaj jednoglasni „ne“ vandalizaciji građe možda prikaz situacije kakva bi trebala biti u idealnom svijetu umjesto one kakva zapravo jest. Iako s obzirom na tehnološki napredak u današnje doba gdje su svi *digitalizirani,* od mladih do starih, ovo ne bi trebao biti iznenađujući rezultat. Stranice koje su od nekog interesa za korisnike moguće je fotokopirati ili, najjednostavnije, uslikati mobitelom (bez bljeskalice). U suprotnom, ovakav postupak jedino bi bio očekivan u slučaju da je čin izrezivanja čisto vandalske prirode.

Druga pretpostavka je kako veći stupanj obrazovanosti podrazumijeva bolji odnos prema građi u knjižnicama i gradivu u arhivima. Ova pretpostavka potvrđena je samo za knjižnice.

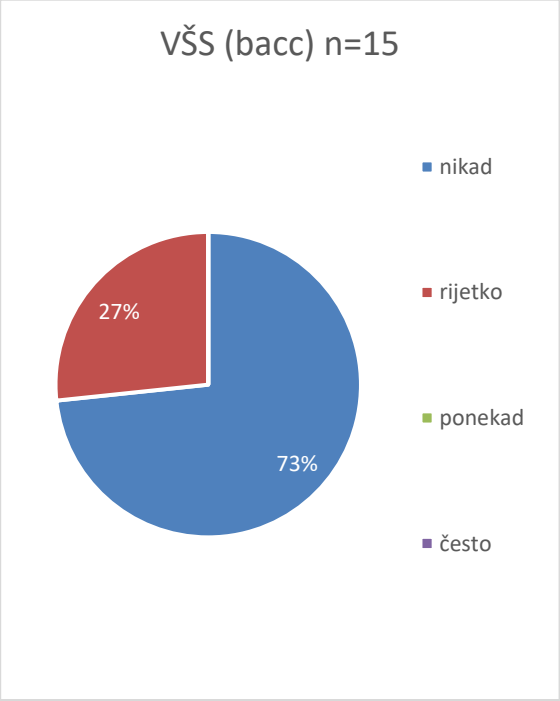
Knjižnice

Analizirajući odgovore na pitanja ispostavilo se da su doktori znanosti među vodećima po većini pitanja koja se odnose na pravilno postupanje i rukovanje građom. Po pitanju pravilnog izvlačenja građe s polica, doktori znanosti izjednačeni su s višom stručnom spremom kao oni koji imaju najviši postotak zaokruženih odgovora s prikazom pravilnog načina izvlačenja građe. Nadalje stopostotnim su odabirom doktori znanosti izabrali *straničnik* kao način obilježavanja mjesta na kojem su stali s čitanjem. Naime tako su doktori znanosti postali i jedina kategorija koja nije imala nijednog ispitanika koji je odgovorio kako koristi knjižne „uši" za obilježavanje stranica. Također još jedan jednoglasni odgovor od strane doktora znanosti je kako nikad ne pribjegavaju podcrtavanju u svrhu označavanja njima bitnih dijelova.

Što se tiče hrane i pića u blizini građe, doktori su drugi po redu sa 71% ispitanika, iza više stručne spreme s 87% ispitanika, koji ne konzumiraju ništa u njenoj blizini. Zanimljiv je rezultat da najviše ispitanika više školske spreme konzumira hranu i piće u blizini građe, čak 53% (grafikon 5), a isto su tako upravo oni najmanje zaprljali građu – 73% ispitanika više školske spreme tvrdi kako nikad nije zaprljalo neki primjerak građe hranom ili pićem (grafikon 6).

Grafikon 5. Prikaz odgovora korisnika knjižnica više školske spreme na konzumaciju hrane/pića

Grafikon 6. Prikaz odgovora korisnika knjižnica više školske spreme na učestalost prljanja građe

Jedino područje u kojem prednjači srednja stručna sprema je popravak građe, tj. najviše ispitanika te spreme nikad samostalno nije pokušalo popraviti neko oštećenje na građi. Odmah nakon njih slijede doktori znanosti. Vlaženju stranica za lakše listanje također su najmanje skloni doktori znanosti te se 100% ispitanih doktora i magistara znanosti slaže kako ima utjecaj na očuvanje građe. Uzimajući u obzir taj stav o očuvanju građe, moguće je zaključiti da su upravo zato oni kategorija koja se najpravilnije odnosi prema građi. Veća svijest o utjecaju na građu vodi do primjerenijeg postupanja građom.

Arhivi

U arhivima je situacija ipak drugačija. Druga pretpostavka nije potvrđena za arhive s obzirom da srednja stručna sprema prednjači skoro na svim pitanjima skupa s magistrima znanosti. Dakle obrazovanost ne igra ulogu u odnosu prema gradivu. Jedino pitanje gdje srednja stručna sprema nije u vodstvu s odgovorima je podcrtavanje, odnosno 75% korisnika navedene spreme tvrdi kako nikad ne podcrtava. Najveći postotak poželjnih odgovora na pitanje podcrtavanja odgovorilo je 92% korisnika više stručne spreme s *ne* podcrtavanju. Još jedan rezultat kojeg je zanimljivo za spomenuti je kako čak 50% doktora znanosti koristi gradivo kao podlogu za pisanje. Takvo postupanje naravno može ugroziti gradivo. Arhivisti su u razgovoru potvrdili kako je „bilo situacija kad su korisnici krenuli olovkom precrtavati GUP-ove pa smo ih morali zamoliti da stanu“. Nadalje, kako je i za očekivati obzirom na reguliranija pravila u arhivima, sve spreme odgovorile su kako nikad ne konzumiraju hranu ili piće u blizini gradiva osim 4% ispitanika više stručne spreme koji su odgovorili s *rijetko* i 20% ispitanika više školske spreme s *ponekad*. Također samostalno pokušavanje popravka oštećenja *nikad* ne pokušava srednja stručna sprema kao ni magistri znanosti, no 11% više školske spreme i 8% više stručne spreme *ponekad* pokušava popraviti oštećenje, a *rijetko* 22% više stručne spreme i 17% doktora znanosti. Vlaženje stranica kako bi se omogućilo lakše listanje *nikad* ne čini srednja stručna sprema ni magistri znanosti, a 23% više školske spreme *ponekad* to čini. Na ovom pitanju situacija je najraznovrsnija kod više stručne spreme s 11% odgovora *rijetko*, 15% *ponekad* i 4% odgovora *često* te se na kraju 17% doktora znanosti opredijelilo za *rijetko*. Rezultati su na kraju pokazali i da postoji više nedoumica kod korisnika arhiva oko njihovog utjecaja na očuvanje gradiva u odnosu na korisnike knjižnice. Oko svog utjecaja nije sigurno ili smatra da ne utječe 15% korisnika srednje stručne spreme, 22% korisnika više školske spreme, 15% korisnika više stručne spreme te 20% magistara znanosti. Jedino se svi ispitani doktori znanosti slažu s tim da imaju utjecaj na očuvanje gradiva.

Treća pretpostavka glasi da korisnici smatraju da imaju utjecaj na očuvanje građe/gradiva. Ova je pretpostavka potvrđena. Korisnici odgovaraju kako smatraju da imaju utjecaj, no važnije bi bilo za utvrditi koliko zapravo uzimaju u obzir svoj pozitivni ili negativni utjecaja. Većina korisnika arhiva i knjižnica navodi kako bi prijavila oštećenje koje su slučajno uzrokovali, što će reći da su spremni nositi se s mogućim posljedicama. Naravno posljedica ne mora biti, ovisi o kakvom oštećenju se radi. Iza nekolicine negativnih odgovora na ovo pitanje krije se vjerojatno pitanje odgovornosti.

Knjižnice

Korisnici knjižnica ne žele biti odgovorni dijelom zbog neugode, dijelom zbog straha od moguće naplate za oštećenje. Knjižničari u razgovoru navode „najiskreniji su vlasnici pasa jer nemaju izbora nakon što vrate knjigu vidljivo izgriženu; ne mogu samo reći da su ju takvu i posudili“. U tom slučaju korisnici obično nadomjeste uništenu knjigu. Naravno, korisniku se inače nikad ne može dokazati da je baš on počinio određeno oštećenje. Ne može se dokazati da je baš taj korisnik podcrtao, išarao, napravio „uši“, ogrebao ili napravio kakvo drugo oštećenje. Korisnik uvijek može tvrditi da je knjigu posudio u takvom stanju čemu svjedoči tvrdnja jednog od korisnika knjižnice: „prijavio bih, ali ne bih priznao da sam ja napravio“. S obzirom da knjižničar ne stigne detaljno pregledati svaku vraćenu knjigu, priznanje oštećenja je zapravo dobra volja korisnika. Knjižničari se samo mogu nadati da će korisnici vratiti knjige u stanju u kojem su ih i posudili jer ne mogu vršiti nadzor nad svakim primjerkom građe kojeg imaju na raspolaganju niti nad svakim korisnikom.

Arhivi

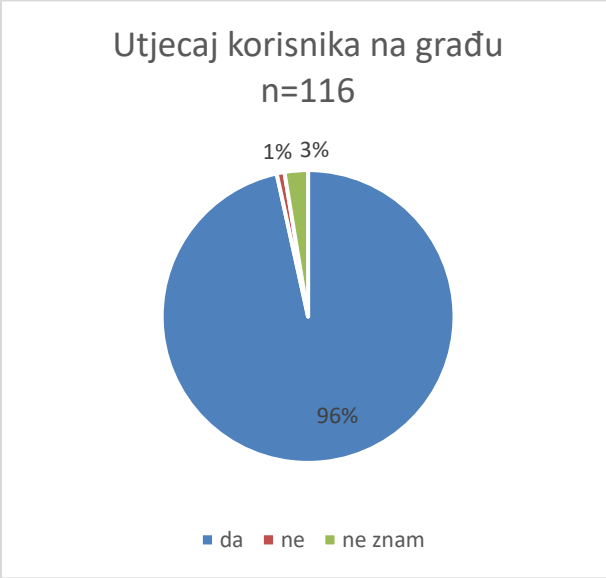
Korisnike arhiva, čini se, ne sprječavaju iste stvari kao i korisnike knjižnica kada se radi o prijavljivanju oštećenja. Negativni odgovori koje su ponudili korisnici arhiva više su pitanje ozbiljnosti oštećenja, nego neugode. Stoga korisnici odgovaraju s „ovisi o tome je li oštećenje značajno ili neprimjetno“ te „ovisi o situaciji“. U arhivima je malo jednostavnije pratiti radnje korisnika nad gradivom jer ga ne smiju iznositi van čitaonice pa bi u teoriji trebali biti pod stalnim nadzorom u čitaonici. Naravno da je ipak jednom zaposleniku teže pratiti sve korisnike, pogotovo u slučaju većeg broja korisnika u čitaonici. Prema tome, i u arhivima postoji nada da će njihovi korisnici biti dovoljno odgovorni te se pridržavati postavljenih pravila koja su tu kako bi se očuvala zajednička baština.

Knjižnice

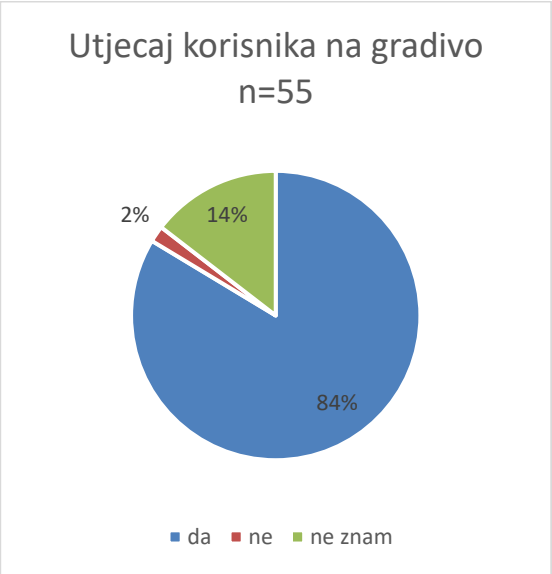
S druge strane kad je riječ o uočenim oštećenjima, odnosno onima koje nisu korisnici osobno uzrokovali, situacija je slična. U knjižnicama je zabilježeno više odgovora „ne znam“. Ti odgovori rezultat su tvrdnji korisnika o nepotrebnosti takve radnje uslijed mišljenja kako su knjižničari već upoznati s postojećim oštećenjima: „nisam ja napravila pa pretpostavljam da znaju već“. Još jedan razlog zbog kojeg korisnici ne bi prijavili oštećenje je „ne vidim smisao pošto se najčešća oštećenja ne mogu popraviti“. Ovaj razlog je upitan jer ne znamo što ovaj korisnik ubraja pod najčešća oštećenja niti koliko je njegovo znanje o popravku građe. Problematika iza ovog razloga je kako korisnici misle da su dovoljno educirani o očuvanju ili postupcima restauracije kako bi samostalno mogli donositi takve odluke. Tom problemu eventualno bi se moglo doskočiti raznim edukativnim događajima, no nitko ne može natjerati korisnike da prisustvuju ukoliko ne žele ili ne smatraju to potrebnim.

Arhivi

U arhivima je situacija slična kao i s pitanjem slučajnih oštećenja. Korisnici arhiva također se slažu s korisnicima knjižnica kada je riječ o nepotrebnosti takve radnje: „ne bih prijavila ako bih zatekla oštećenje, smatrala bih da je arhiv svjestan već nastalih oštećenja“. No u arhivima se, za razliku od knjižnica, izdvojio i jedan drugačiji odgovor: „jer većina gradiva koje koristim već izgleda oštećeno“. Ovaj odgovor nije neobičan s obzirom da arhivi čuvaju i daju na korištenje jedinstveno gradivo koje u nekim slučajevima može biti jako staro pa ga je tako i lakše za oštetiti. Starenjem papir može promijeniti boju, izgubiti na elastičnosti ako se ne čuva u određenim uvjetima te tako postati značajno osjetljiviji na moguće vanjske štetne čimbenike, primjerice nepažljivo rukovanje korisnika, učestalo korištenje ili nepoštivanje pravila koje arhiv postavlja. Na posljetku, korisnici potvrđuju kako smatraju da imaju utjecaj na očuvanje građe, no u arhivima je više neodlučnih za razliku od knjižnica kao što se može vidjeti na grafikonima 7 i 8.

Grafikon 7. Prikaz utjecaja korisnika knjižnica

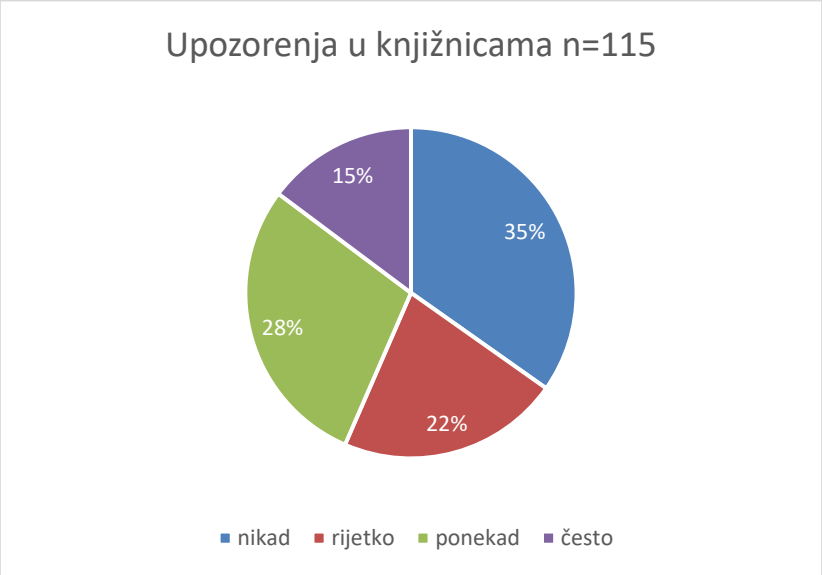
Grafikon 8. Prikaz utjecaja korisnika arhiva

Knjižnice

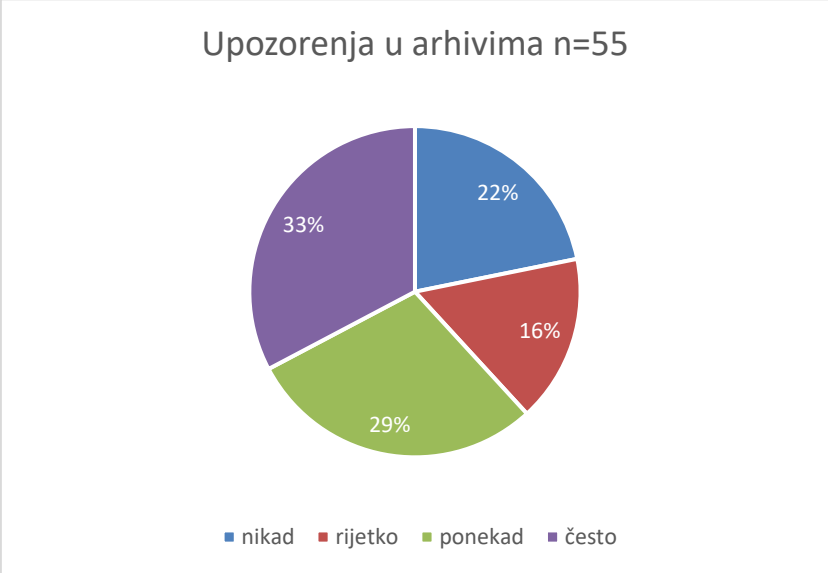
S obzirom da toliki postotak korisnika smatra kako u teoriji ima utjecaj na očuvanje, zanimljivo je pogledati te rezultate u odnosu na neke postupke u praksi, primjerice konzumiranje hrane i pića u blizini građe ili gradiva. Prethodno je spomenuto kako 70% korisnika knjižnica nikad nije zaprljalo neki primjerak građe hranom ili pićem, a njih 97% navodi kako smatra da ima utjecaj na očuvanje građe. Iz čega slijedi da u ovu razliku od 27% pripadaju korisnici koji su se na neki način našli u situaciji u kojoj su zaprljali građu, ali također naveli i kako smatraju da imaju utjecaj na očuvanje. Na temelju tog zaključka postavlja se pitanje zašto dio korisnika ipak i dalje dovodi građu u situacije u kojima bi mogla biti oštećena na neki način ako u tolikoj mjeri smatraju kako imaju utjecaj svojim postupcima. Dakle korisnici se smatraju značajnim sudionicima u očuvanju trajnosti građe, ali unatoč tome dovode građu u rizične situacije. Možda je problem to što sâmo očuvanje kao takvo ne smatraju toliko bitnim. Jedna od mogućnosti je primjerice kako korisnici ne vide građu, odnosno gradivo, kao zajedničko dobro koje treba očuvati za buduće generacije pa ne pridaju toliku pozornost u slučaju negativnog utjecaja ili ipak smatraju kako knjižnice imaju veća financijska sredstva za češću obnovu oštećenog fonda. Trebala bi se podići svijest korisnika većim promicanjem građe i gradiva kao baštine koja pripada cijelom društvu.

Četvrta pretpostavka je da postoji potreba za edukacijom korisnika o pravilnom načinu čuvanja i ophođenja s građom, odnosno gradivom. Ova pretpostavka je također potvrđena. Iako je prethodno već rečeno kako korisnici znaju pravilno postupati s građom, može se primijetiti kako ipak postoji prostora za napredak na nekim područjima. Primjerice izvlačenje građe s polica ili samostalno popravljanje građe teme su o kojima bi se korisnici mogli dodatno informirati. Barem postavljanjem više upozorenja ili neke vrste promidžbenih materijala u prostor knjižnica i arhiva. Ako razmotrimo pitanje o edukativnim događajima na temu zaštite, može se vidjeti da je samo 7% ispitanih korisnika knjižnice prisustvovalo događaju te vrste, a 8% ih je čulo za takav događaj, ali ipak nije prisustvovalo. Iz toga proizlazi činjenica da ostatak korisnika nikad nije ni čuo za događaj ili radionicu te vrste. Upitno je nastaje li taj problem kao rezultat slabe promidžbe takvih aktivnosti ili njihovog nedovoljnog broja. U arhivima je, za razliku od knjižnica, duplo veći postotak korisnika koji je čuo da je u arhivu organiziran neki događaj na temu zaštite – čak 33% korisnika.

Korisnici knjižnica navode kako su se manje susretali s promidžbenim materijalima koji promoviraju pravilno rukovanje građom u odnosu na upozorenja koja bi upućivala na pravilno ponašanje u čitaonici. Nije iznenađujući rezultat s obzirom da skoro svaka knjižnica ima barem isprintana na papiru i postavljena na vidljivo mjesto osnovna pravila ponašanja, primjerice zabranjeno jesti i piti, ugasiti zvuk na mobitelu, zabranjeno podcrtavanje itd. S druge strane, kao što su korisnici potvrdili, promoviranje ispravnog rukovanja građom ipak nije toliko česta pojava. Iako bi postavljanje neke vrste promidžbenih materijala sigurno bilo od koristi za dodatno podizanje svijesti korisnika o očuvanju. Također, kao što se može vidjeti na grafikonima 9 i 10, korisnici arhiva su se, za razliku od korisnika knjižnice, u većoj mjeri susretali s upozorenjima u prostorima arhiva koja bi ih upućivala na pravilno ponašanje. To vjerojatno ima veze s reguliranijim pravilima unutar arhiva.

Grafikon 9. Prikaz odgovora korisnika knjižnica koji su se susretali s upozorenjima koja upućuju na pravilno ponašanje

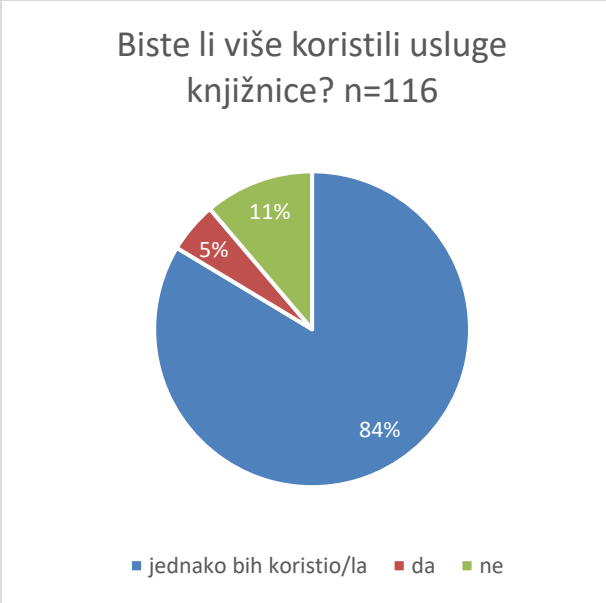

Grafikon 10. Prikaz odgovora korisnika arhiva koji su se susretali s upozorenjima koja upućuju na pravilno ponašanje

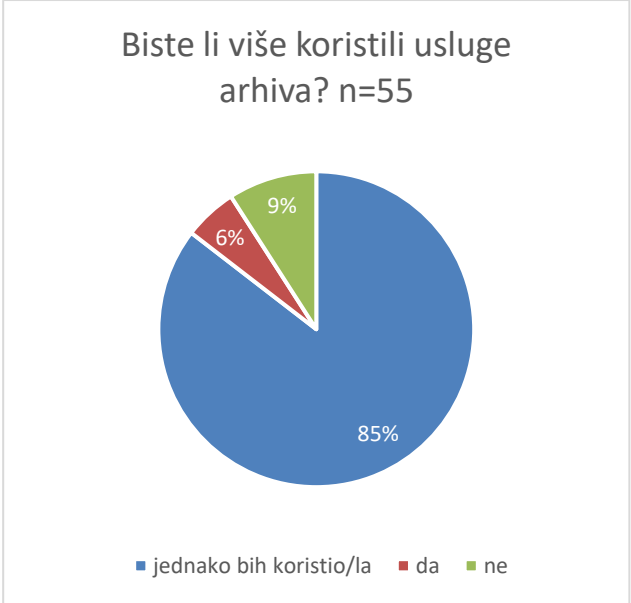
Kao što je već prije spomenuto, edukacija korisnika bitan je aspekt očuvanja građe i gradiva. U većini knjižnica i arhiva postoji praksa postavljanja upozorenja i promidžbenih materijala, no možda bi veći utjecaj imali nešto drugačiji oblici izravne edukacije kao što su primjerice radionice ili predavanja. Jedini problem kod takvog načina edukacije mogla bi predstavljati nedovoljna zainteresiranost od strane korisnika stoga bi se trebalo težiti tome da takva događanja budu kreativnija i zanimljivija kako bi privukla pažnju korisnika. Kao što je ranije u

radu već rečeno, dobar primjer postavila je Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu svojom radionicom *Darujmo knjizi bolji život* kojom se promicala preventivna zaštita građe kroz zanimljivo predavanje i edukativni kviz. Također se i u svijetu pridaje velika važnost očuvanju građe. *American library association* (ALA) tako svake godine ima organiziran „tjedan očuvanja“, odnosno *Preservation week*. Tjedan očuvanja pokrenut je s ciljem očuvanja građe za buduće generacije te potiče očuvanje osobnih, obiteljskih i društvenih zbirki kao dodatak knjižničnim, muzejskim i arhivskim zbirkama. Također podiže svijest o ulozi koje imaju knjižnice, ali i druge baštinske institucije, u očuvanju, obrazovanju te pružanju informacija korisnicima. Stoga se u sklopu tog tjedna organiziraju radionice i aktivnosti kako bi se ukazalo na važnost očuvanja baštine.[72]

Peta pretpostavka glasi kako bi korisnici više koristili usluge knjižnica i arhiva kada bi pravila bila manje stroga. Ova pretpostavka nije potvrđena. Rezultati su pokazali kako bi korisnici jednako koristili usluge neovisno o postavljenim pravilima. Korisnici knjižnica i arhiva slažu se u mišljenjima te samo pet posto korisnika u obje ustanove navodi kako bi ipak više koristilo usluge kada bi pravila više toga dopuštala (grafikon 11 i 12).

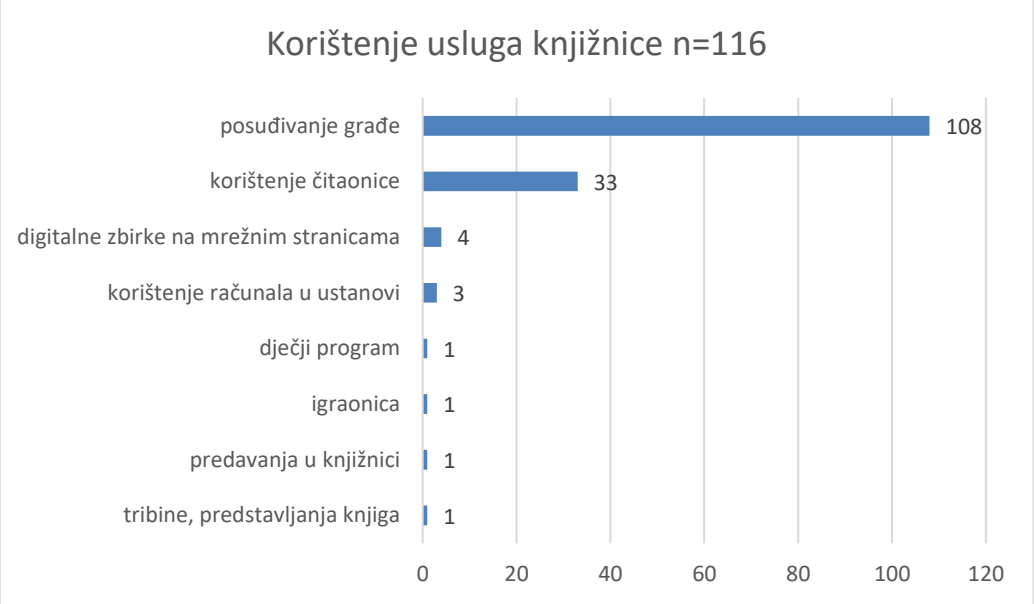
Grafikon 11. Prikaz odgovora korisnika knjižnica o korištenju usluga u slučaju blažih pravila

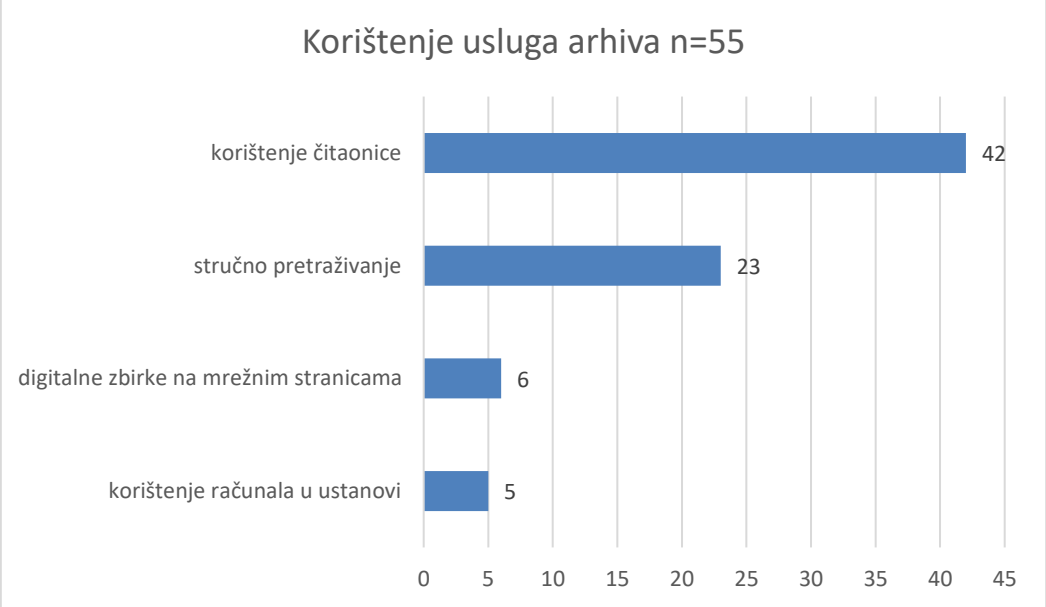
Grafikon 12. Prikaz odgovora korisnika arhiva o korištenju usluga u slučaju blažih pravila

[72] American Library Association. Why do collections need a preservation week? Dostupno na: http://www.ala.org/alcts/preservationweek/plan/why (11.6.2020.)

Na prvoj pretpostavci moglo se vidjeti kako se korisnici ipak u većoj mjeri pridržavaju pravila stoga ne iznenađuje rezultat da im određena pravila ne predstavljaju problem. Dakle njihova promjena ne bi imala drastičan utjecaj na frekvenciju korištenja usluga knjižnica i arhiva. No mali udio korisnika navodi kako bi ipak bio sklon učestalijem korištenju usluga u slučaju popuštanja pravila. Usluge koje korisnici u knjižnicama najčešće koriste je posuđivanje građe te, kao i u arhivima, korištenje čitaonice (grafikon 13 i 14).

Grafikon 13. Prikaz korištenja usluga knjižnice

Grafikon 14. Prikaz korištenja usluga arhiva

Većinu korisnika koji koriste čitaonicu u knjižnicama sačinjavaju studenti i umirovljenici što nije neobičan rezultat kada razmislimo o njihovim potrebama. Umirovljenici koji koriste čitaonice u knjižnicama tvrde kako su novine građa koju najviše koriste. Nadalje, zanimljivo je za spomenuti kako svi korisnici koji su zaokružili da bi češće koristili usluge knjižnice pripadaju redovnim korisnicima, odnosno spadaju u kategoriju korisnika koji već koriste usluge knjižnice par puta mjesečno ili par puta tjedno. Iz čega slijedi da blaža pravila ne bi potaknula ostatak korisnika koji rjeđe koriste usluge na nešto aktivnije korištenje.

U arhivima se javlja slična situacija. Korisnici koji su se opredijelili za češće korištenje u slučaju drugačijih pravila su također oni koji već koriste usluge arhiva par puta mjesečno ili jednom u tri mjeseca. Sve ukazuje na to da će, bez obzira na pravila, korisnici kojima su potrebne usluge koje knjižnice i arhivi nude i dalje te usluge koristiti u istoj mjeri.

Zaključak

Kvalitetna zaštita građe i gradiva zahtijeva sveobuhvatan pristup te sudjelovanje stručnog osoblja ustanove, ali i njenih korisnika. Osoblje knjižnica i arhiva može brinuti o očuvanju onoliko koliko je u njihovom dosegu, odnosno unutar prostora ustanove. Tako da je i uloga korisnika također od ključne važnosti jer način postupanja, odnosno korištenja, ima veliki utjecaj na očuvanje trajnosti gradiva. Dakle, knjižnice i arhivi bi kao baštinske ustanove trebali pridavati važnost pravovremenom informiranju njihovih korisnika kako bi spriječili ili usporili propadanje materijala. U slučajevima kada neizravna edukacija ne daje vidljive rezultate, od koristi bi bio neki oblik izravne edukacije. Istraživanje provedeno nad korisnicima pokazalo je da se korisnici u većoj mjeri susreću s edukativnim materijalima koja sadrže upozorenja pravilnog ponašanja u odnosu na one koji promoviraju pravilno rukovanje. Stoga bi bilo u interesu knjižnica i arhiva postavljanje promidžbenih materijala u svim oblicima kako bi se doprinijelo dodatnom podizanju razine svijesti korisnika. Iako se ispostavilo da je korisnička educiranost zapravo na zadovoljavajućoj razini, ne bi bilo na odmet postavljanje edukativnih materijala o pojedinim problemima za koje se najmanje viđaju takvi materijali te za koje najmanji broj korisnika zna, primjerice pravilno rukovanje. Ipak je preventivna zaštita građe i gradiva najpoželjniji način očuvanja te se trebaju poduzeti sve moguće mjere kako bi se to i ostvarilo. Očuvanje nije nešto što utječe samo na ustanovu koja čuva građu niti samo na trenutnu generaciju korisnika. Upravo je cilj zaštite očuvati knjižničnu građu i arhivsko gradivo sada, ali i za buduće naraštaje korisnika kako bi se i njima omogućio pristup informacijama i baštini koja se čuva. Cijela zajednica, odnosno svi oni koji dolaze u dodir s građom, nosi odgovornost dugotrajnog očuvanja pažljivim postupanjem s građom i gradivom koje im knjižnice i arhivi s povjerenjem daju na korištenje. No pokazalo se da je većina korisnika ipak svjesna svojeg mogućeg utjecaja na očuvanje te se sukladno tome i ponaša.

Literatura

1. Aiyub, Z. Useful tips for handling library books. University of Malaya library blog, 2015. URL: https://blogumlib.com/2015/05/25/useful-tips-for-handling-the-library-books/ (21.6.2020.)
2. American Library Association. Why do collections need a preservation week? Dostupno na: http://www.ala.org/alcts/preservationweek/plan/why
3. Antonac, S. Priča o straničniku. Blog Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2013. URL: http://nsk.hr/blog/prica-o-stranicniku/ (21.6.2020.)
4. Barbarić, M. Udruga Zamisli i akcija brisanja podcrtanih knjiga. Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2010. Dostupno na: https://www.hkdrustvo.hr/hkdnovosti/clanak/279
5. Crescat. Polipropilenske vrećice. URL: https://www.crescat.hr/polipropilenske-vrecice/ (21.6.2020.)
6. Dadić, V.; Sarić, E. Osnove zaštite bibliotečne građe. Zagreb: Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1973.
7. Digitalizacija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=68025
8. Državni arhiv u Varaždinu. Fizička zaštita arhivskog gradiva. 2013. Dostupno na: http://dav.hr/dokumenti1/FIZICKA%20ZASTITA%20ARHIVSKOG%20GRADIVA.doc
9. Giardullo, A. Zaštita i konzervacija knjiga : materijali, tehnike i infrastruktura. Beograd : Narodna biblioteka Srbije, 2005.
10. Grafički fakultet u Zagrebu. Restauracija knjiga. URL: http://materijali.grf.unizg.hr/media/Restauracija%20knjiga%20pp.pdf (21.6.2020.)
11. Hasenay, D.; Krtalić, M. Terminološki i metodološki aspekti u proučavanju zaštite stare knjižnične građe. // Libellarium. 1, 2(2008) , str. 203-220.
12. Hasenay, D.; Krtalić, M. Edukacija korisnika o zaštiti knjižnične građe–načela i primjeri. // Knjižničarstvo. 15/16, 1/2(2011/2012), str. 9-19.
13. Hrvatski državni arhiv. Pravilnik o radu čitaonica Hrvatskoga državnog arhiva. Dostupno na: http://www.arhiv.hr/Portals/0/Dokumenti/Zakoni%20i%20pravilnici/Pravilnik%20o%20radu%20%C4%8Ditaonica%20HDA.pdf?ver=2017-04-10-094226-000

14. IFLA-ina načela za skrb i rukovanje knjižničnom građom / uredili Edward P. Adcock, Marie-Thérèsa Varlamoff i Virginia Kremp. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2003.
15. Kartonaža Vlašić. Arhivske kutije. URL: https://kartonaza-vlasic.hr/hr.html (21.6.2020.)
16. Krtalić, M.; Hasenay, D.; Aparac-Jelušić, T. Upravljanje zaštitom pisane baštine u knjižnicama – teorijske pretpostavke. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 54, 1/2(2011), str. 1-36.
17. Lebinac, S. Priprema starih novina za mikrofilmiranje i digitalizaciju. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske. 55, 2(2012), str. 95-110.
18. Library of Congress. Printable materials. URL: https://www.loc.gov/preservation/resources/educational/bookmarks/index.html (21.6.2020.)
19. Malnar, A. Upute za poslovanje narodnih knjižnica. Zagreb : Knjižnice grada Zagreba, 1996.
20. Mikrografija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=40752
21. Mušnjak, T. Čuvanje, zaštita i restauriranje arhivske građe socijalističkog perioda. // Arhivski vjesnik. 29, 1(1986), str. 159-169.
22. Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Dani otvorenih vrata NSK: „Darujmo knjizi bolji život“. 2016. Dostupno na: https://www.nsk.hr/dani-otvorenih-vrata-nsk-darujmo-knjizi-bolji-zivot/
23. Od renesanse do francuske revolucije. // Povijest knjige / Aleksandar Stipčević. Zagreb : Matica hrvatska, 1985., str. 123-333.
24. Papir. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020. Dostupno na: https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=46541
25. Polimac, S. Zaštita bibliotečke građe. // Bosniaca. 20, 20(2015), str. 14-24.
26. Pravilnik o uvjetima smještaja, opreme, zaštite i obrade arhivskog gradiva, broju i strukturi stručnog osoblja Arhiva. // Narodne novine. 65(2004). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2004_05_65_1404.html
27. Ross, S., Gow, A. Digital Archaeology: Rescuing Neglected and Damaged Data Resources: A JISC/NPO Study within the Electronic Libraries (eLib) Programme on the Preservation of Electronic Materials. London : Library Information Technology Cenre, 1999.

28. Sahoo, J. Preservation of library materials : some preventive measures. // OHRJ 47, 1(2004), str. 105-114.
29. Standardi za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj. // Narodne novine. 58(1999). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1999_06_58_1071.html
30. Tadić, K. Rad u knjižnici : priručnik za knjižničare. Dostupno na: http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/katm.htm
31. Verona, E. Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. 1. dio, Odrednice i redalice. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1970.
32. Zakon o arhivskom gradivu i arhivima. // Narodne novine. 61 (2018). Dostupno na: http://www.zakon.hr/z/373/Zakonoarhivskom-gradivu-i-arhivima
33. Zakon o arhivskom gradivu i arhivima. // Narodne novine. 61(2018) Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_07_61_1265.html

Popis slika

Slika 1. Prikaz podjele zaštite građe 4
Slika 2. Oštećenja uzrokovana svjetlom, toplinom i kukcima 12
Slika 3. Oštećenje uzrokovano plijesni 14
Slika 4. Oštećenja uzrokovana glodavcima 15
Slika 5. Pogrešan način izvlačenja građe 18
Slika 6. Pravilno izvlačenje građe s police 18
Slika 7. Kutija za pohranu gradiva 22
Slika 8. Polipropilenske zaštitne vrećice 22
Slika 9. Primjerci promidžbenih materijala 24
Slika 10. Radionica izrade straničnika u Sutivanu 33

Popis grafikona

Grafikon 1. Prikaz broja ispitanika za pojedinu knjižnicu 26
Grafikon 2. Prikaz broja korisnika za pojedini arhiv 27
Grafikon 3. Prikaz načina označavanja mjesta čitanja među korisnicima knjižnica 33
Grafikon 4. Prikaz odgovora korisnika knjižnica i arhiva vezanih uz namjerno uništavanje građe/gradiva 35
Grafikon 5. Prikaz odgovora korisnika knjižnica više školske spreme na konzumaciju hrane/pića ..... **Error! Bookmark not defined.**
Grafikon 6. Prikaz odgovora korisnika knjižnica više školske spreme na učestalost prljanja građe ..... **Error! Bookmark not defined.**
Grafikon 7. Prikaz utjecaja korisnika knjižnica 40
Grafikon 8. Prikaz utjecaja korisnika arhiva 40
Grafikon 9. Prikaz odgovora korisnika knjižnica koji su se susretali s upozorenjima koja upućuju na pravilno ponašanje 42
Grafikon 10. Prikaz odgovora korisnika arhiva koji su se susretali s upozorenjima koja upućuju na pravilno ponašanje 42
Grafikon 11. Prikaz odgovora korisnika knjižnica o korištenju usluga u slučaju blažih pravila 43
Grafikon 12. Prikaz odgovora korisnika arhiva o korištenju usluga u slučaju blažih pravila .. 43
Grafikon 13. Prikaz korištenja usluga knjižnice 44
Grafikon 14. Prikaz korištenja usluga arhiva 44

Prilog 1. Anketni upitnik za korisnike knjižnice

Poštovani!

Ovu anketu provodi studentica bibliotekarstva i arhivistike Odsjeka za informacijske i komunikacijske znanosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, za potrebe istraživanje u okviru interdisciplinarnog diplomskog rada „Informiranost korisnika o zaštiti knjižnične građe i arhivskog gradiva" pod mentorstvom doc. dr. sc. Helene Stublić i prof. dr. sc. Hrvoja Stančića. Anketa sadrži 20 pitanja na temu zaštite knjižnične građe. Sudjelovanje u istraživanju je dobrovoljno, a Vaši odgovori anonimni. U analizi će rezultati biti prikazani objedinjeno, a ne individualno. Prosječno trajanje upitnika je 5-10 minuta. Molim Vas za iskrenost pri ispunjavanju. Hvala Vam na sudjelovanju!

Antonija Sušac

Ustanova u kojoj je upitnik ispunjavan:

_____

Dob ispitanika

_____

Spol ispitanika **M** / **Ž** (zaokružiti)

Stručna sprema ispitanika

a) SSS
b) VŠS (bacc)
c) VSS (mag. struke)
d) Mr. sc.
e) Dr. sc.

Status ispitanika

a) zaposlen
b) nezaposlen
c) učenik
d) student
e) umirovljenik

1. Koliko često koristite usluge Vaše knjižnice?

a) rijetko
b) jednom u 6 mjeseci / jednom godišnje
c) jednom u 3-4 mjeseca
d) 1-2 puta mjesečno
e) jednom tjedno ili češće

2. Koje usluge koristite koje nudi Vaša knjižnica?

a) usluge posuđivanja građe
b) korištenje čitaonice
c) korištenje računala u ustanovi
d) digitalne zbirke na mrežnim stranicama
e) ostalo: _____

3. **Koju građu najčešće koristite u Vašoj knjižnici?**

a) knjige
b) časopise
c) novine
d) AVME građu (audiovizualnu, multimedijalnu ili elektroničku građu)
e) ostalo: _____

4. **Na koji način izvlačite građu s police?**

a)

b)

5. **Kada posudite građu, na koji način ju prenosite kad ju nosite na dulje relacije? (Npr. u ruksaku, rukama…)**

_____

6. **Gdje odlažete građu za vrijeme njenog nekorištenja?**

a) na stolu
b) u ladici
c) na krevetu
d) na podu
e) ostalo: _____

7. **Prilikom korištenja građe što koristite kako biste označili gdje ste stali s čitanjem?**

a) straničnike (engl. *bookmarker*)
b) knjižne „uši“, odnosno savijanje kutova stanica
c) ostalo: _____

8. Prilikom iščitavanja građe koristite li markere/kemijske/obične olovke za označivanje ili podcrtavanje Vama bitnog sadržaja?

a) da
b) samo u literaturi potrebnoj za fakultetske/poslovne obaveze
c) izbjegavam, ali ponekad koristim
d) ne

9. Prilikom korištenja građe konzumirate li hranu i/ili piće u njihovoj neposrednoj blizini?

a) samo piće
b) i hranu i piće
c) samo hranu koja se lako jede/gricka
d) ne konzumiram ništa u blizini građe
e) ostalo: _____

10. Jeste li ikada prolili piće po građi ili ju zaprljali hranom ili nečim drugim?

a) nikada
b) rijetko
c) ponekad
d) često

11. Jeste li se ikada susreli s edukativnim posterima, straničnicima, brošurama ili bilo kojim drugim promidžbenim materijalom unutar neke knjižnice koji promovira pravilno rukovanje građom?

a) nikad
b) rijetko
c) ponekad
d) često

12. Jeste li se u knjižnici ikada susreli s upozorenjima u obliku plakata, postera ili sl. koji upućuju na pravilno ponašanje? (Npr. zabranjeno jesti i/ili piti u čitaonici)

a) nikad
b) rijetko
c) ponekad
d) često

13. Jeste li ikada prisustvovali nekom edukativnom susretu/događaju na temu zaštite građe u nekoj knjižnici?

a) da
b) ne
c) čuo/la sam, ali nisam prisustvovao/la

14. Jeste li ikada sami pokušali popraviti neko oštećenje na građi? (Npr. lijepljenje hrpta ili poderane stranice)

a) nikad
b) rijetko
c) ponekad
d) često

15. Jeste li se ikad za okretanje novog lista poslužili prethodno navlaženim prstima?

a) nikad
b) rijetko
c) ponekad
d) često

16. Biste li prijavili knjižničaru nenamjerno napravljeno oštećenje na knjizi? Ako je Vaš odgovor ne ili ne znam, molim Vas da navedete razlog za taj odgovor.

a) da
b) ne
c) ne znam

---

17. Biste li prijavili knjižničaru uočeno oštećenje na knjizi? Ako je Vaš odgovor ne ili ne znam, molim Vas da navedete razlog za taj odgovor.

a) da
b) ne
c) ne znam

---

18. Jeste li ikada namjerno istrgnuli ili izrezali list iz nekog primjerka građe? Ako je Vaš odgovor da, molim Vas da navedete razlog za taj odgovor.

a) da
b) ne

---

19. Smatrate li da kao korisnik imate utjecaj na očuvanje trajnosti knjižnične građe?

a) da
b) ne
c) ne znam

20. Biste li više koristili usluge knjižnice kada bi pravila ponašanja bila manje stroga?

a) da
b) ne
c) jednako bih koristio/la

Prilog 2. Anketni upitnik za korisnike arhiva

Poštovani!
Ovu anketu provodi studentica bibliotekarstva i arhivistike Odsjeka za informacijske i komunikacijske znanosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, za potrebe istraživanje u okviru interdisciplinarnog diplomskog rada „Informiranost korisnika o zaštiti knjižnične građe i arhivskog gradiva" pod mentorstvom doc. dr. sc. Helene Stublić i prof. dr. sc. Hrvoja Stančića. Anketa sadrži 17 pitanja na temu zaštite arhivskog gradiva. Sudjelovanje u istraživanju je dobrovoljno, a Vaši odgovori anonimni. U analizi će rezultati biti prikazani objedinjeno, a ne individualno. Prosječno trajanje upitnika je 5-10 minuta. Molim Vas za iskrenost pri ispunjavanju. Hvala Vam na sudjelovanju!

Antonija Sušac

Ustanova u kojoj je upitnik ispunjavan:

_____

Dob ispitanika

_____

Spol ispitanika **M / Ž** (zaokružiti)

Stručna sprema ispitanika

a) SSS
b) VŠS (bacc)
c) VSS (mag. struke)
d) Mr. sc.
e) Dr. sc.

Status ispitanika

a) zaposlen
b) nezaposlen
c) učenik
d) student
e) umirovljenik

1. Jeste li član/ica arhiva?

a) da
b) ne

2. Koliko često koristite usluge arhiva?

a) rijetko
b) jednom u 6 mjeseci / jednom godišnje
c) jednom u 3-4 mjeseca
d) 1-2 puta mjesečno
e) jednom tjedno ili češće

3. Koje usluge arhiva koristite?

a) korištenje čitaonice
b) korištenje računala u ustanovi
c) digitalne zbirke na mrežnim stranicama
d) stručno istraživanje i/ili pretraživanje gradiva
e) ostalo: _____

4. Koje gradivo najčešće koristite u arhivu?

a) matične knjige
b) katastarsko gradivo

c) filmsko gradivo
d) fotografije
e) arhivistička literatura
f) grafike
g) ostalo: _____

5. U koju svrhu ste koristili gradivo arhiva? (Npr. za znanstveno istraživanje, u publicističke svrhe, ostvarenja osobnih prava...)

---

6. Jeste li ikada gradivo koristili kao podlogu za pisanje?
a) nikada
b) rijetko
c) ponekad
d) često

7. Prilikom iščitavanja gradiva koristite li markere/kemijske/obične olovke za označivanje ili podcrtavanje Vama bitnog sadržaja?
a) da
b) samo u materijalima potrebnim za poslovne/istraživačke svrhe
c) izbjegavam, ali ponekad koristim
d) ne

8. Prilikom korištenja gradiva konzumirate li hranu i/ili piće u njihovoj neposrednoj blizini?
a) nikada
b) rijetko
c) ponekad
d) često

9. Jeste li se u arhivu ikada susreli s upozorenjima u obliku plakata, postera ili sl. koji upućuju na pravilno ponašanje? (Npr. zabranjeno jesti i/ili piti u čitaonici)
a) nikad
b) rijetko
c) ponekad
d) često

10. Jeste li ikada čuli za neki edukativni događaj/radionicu u nekom arhivu na temu zaštite gradiva?
a) da
b) ne

11. Jeste li ikada sami pokušali popraviti neko oštećenje na gradivu? (Npr. lijepljenje poderane stranice)

a) nikad
b) rijetko
c) ponekad
d) često

12. Jeste li se ikad za okretanje novog lista poslužili prstima koje ste prethodno ovlažili?

a) nikad
b) rijetko
c) ponekad
d) često

13. Biste li prijavili osoblju nenamjerno napravljeno oštećenje na gradivu? Ako je Vaš odgovor ne ili ne znam, molim Vas da navedete razlog za taj odgovor.

a) da
b) ne
c) ne znam

---

14. Biste li prijavili osoblju uočeno oštećenje na gradivu? Ako je Vaš odgovor ne ili ne znam, molim Vas da navedete razlog za taj odgovor.

a) da
b) ne
c) ne znam

---

15. Jeste li ikada namjerno istrgnuli ili izrezali list ili koji drugi dio iz nekog primjerka gradiva? Ako je Vaš odgovor da, molim Vas da navedete razlog za taj odgovor.

a) da
b) ne

---

16. Smatrate li da kao korisnik imate utjecaj na očuvanje trajnosti arhivskog gradiva?

a) da
b) ne
c) ne znam

17. Biste li više koristili usluge arhiva kada bi red i korištenje gradiva u čitaonici bili manje strogi?

a) da
b) ne
c) jednako bih koristio/la

Sažetak

Knjižnična građa i arhivsko gradivo kulturna su baština koje knjižnice i arhivi čuvaju i daju na korištenje cijeloj zajednici. Kako bi tu zadaću knjižnice i arhivi bili u mogućnosti ispunjavati, potrebno je zaštiti građu, odnosno očuvati je što je kvalitetnije i duže moguće kako bi svim korisnicima bio omogućen pristup traženim informacijama. Oštećenja nastala na gradivu mogu biti razna, od mehaničkih do fizikalno-kemijskih, te mogu biti uzrokovana namjerno ili slučajno, primjerice neodgovornim ponašanjem. Oštećenje naravno može uzrokovati i osoblje ustanove, ali i njihovi brojni korisnici. Zaštita stoga obuhvaća razne mjere koje su usmjerene na sprječavanje nastanka ili popravak mogućih oštećenja, a najpoželjnije mjere su one preventivne prirode. Čovjek svojim nemarnim postupanjem i odnosom prema građi može imati negativni utjecaj na građu i gradivo pa se tako smatra jednim od mnogobrojnih opasnosti za građu. Stoga su predmet proučavanja ovog rada upravo korisnici knjižnica i arhiva te njihova informiranost o očuvanju građe i gradiva. Empirijski dio rada obuhvaća način postupanja i odnos korisnika prema građi i gradivu te se na temelju anketa provedenih u knjižnicama i arhivima istražuje koliko su zapravo njihovi korisnici upoznati s pravilima ponašanja ustanova, rukovanja i zaštite općenito.

Ključne riječi: zaštita knjižnične građe, zaštita arhivskog gradiva, preventivne mjere zaštite, edukacija korisnika, utjecaj korisnika na očuvanje

User awareness of protection of library and archival materials

Summary

Library and archival materials are perceived as cultural heritage which libraries and archives store and make available for the whole community to use. For that purpose to be filled, libraries and archives have a duty to protect and preserve those materials as long as possible so that all users can access the information they need. Damage of materials can vary from mechanical to chemical, damage and can also be caused on purpose or by accident, for example by irresponsible behaviour. Damage can also be caused by library's or archive's personnel or by their numerous users. Protection includes measures which are directed either to preventing possible damages or to conservation of materials. The most desirable measures are the ones which target prevention. People can have a negative impact on library and archival materials with their negligent behaviour and attitude towards the materials and for that reason the man-made damages are considered to be one of many potential dangers to materials. Therefore, users of libraries and archives and their awareness of protection of library and archival materials are in focus of this thesis. Empirical part of the thesis includes the way in which users handle and treat materials. Based on the survey conducted in libraries and archives, it is determined how much exactly are the users familiar with the rules of institutions, handling of their materials and preservation in general.

Keywords: protection of library materials, protection of archival materials, preventive protection measures, education of users, user impact on protection